

Koncept moralne panike u suvremenoj sociologiji

Buljan, Ana-Marija

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:087222>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-07**



Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)





SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

Ana-Marija Buljan

**KONCEPT MORALNE PANIKE U
SUVREMENOJ SOCIOLOGIJI**

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2023.



SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA
ODSJEK ZA SOCIOLOGIJU

Ana-Marija Buljan

**KONCEPT MORALNE PANIKE U
SUVREMENOJ SOCIOLOGIJI**

DIPLOMSKI RAD

Mentor: prof. dr. sc. Benjamin Perasović

Zagreb, 2023.

Sadržaj

Sažetak	4
Abstract	5
1. Uvod	6
1.1. Primjer Canudos masakra	7
1.2. Primjer trgovine bijelim robljem	9
2. Kratki razvoj i određivanje koncepta moralne panike	11
3. Zlatno doba koncepta moralne panike	14
4. O konceptu moralne panike nakon „zlatnog doba“ njegove primjene	19
4.1. Moralna panika i mladi	19
4.2. Moralna panika i party scena	22
4.3. Moralna panika i ulične pljačke	26
4.4. Moralna panika i seks	30
5. Kritika koncepta moralne panike	35
6. Koncept moralne panike u Hrvatskoj	37
6.1. Moralna panika i darkeri	37
6.2. Moralna panika i navijači	39
7. Noviji primjeri moralne panike	41
8. Zaključak	43
9. Popis korištene literature	44

Sažetak

U ovom se teorijskom radu nastoji analizirati te kritički osvrnuti na koncept moralne panike. Značenje samog koncepta jest da je to „društvena situacija u kojoj se temeljem izoliranih, preuveličanih ili na senzacionalistički način protumačenih incidenata stvara i/ili nastoji stvoriti uvjerenje kako društvu, državi i/ili temeljima moralnoga poretka prijeti opasnost“ (<http://struna.ihj.hr/naziv/moralna-panika/50630/>, 20.7.2023). Stanley Cohen jedan je od najzaslužnijih znanstvenika za razvoj ovog koncepta. On u svom djelu *Folk Devils and Moral Panics: The creation of the Mods and Rockers* iz 1972. godine, sociološki opisuje i razrađuje koncept moralne panike koja se pojavila u vrijeme nastajanja supkultura modsa i rockera. Moralna panika predstavlja sukob „narodnih demona“ (prema Cohenu, 1972.) i „mase“ koja se zbog određenog razloga osjeća ugroženo i napadnuto. Posebna se pažnja u ovom radu pridaje pojašnjavanju različitih primjera (kako na globalnoj razini, tako i na razini Republike Hrvatske). Primjeri se odnose na: migrante, navijačke skupine, rave scenu, ulične pljačke i tako dalje. U radu se ističu kritički pristupi konceptu moralne panike od kojih su neki važniji: Chas Crither, William Patry, Tana Dineen. Zaključno, u radu su prezentirani noviji i aktualniji primjeri s kojima se pojedinac susreće u suvremenom društvu. Zbog izloženosti brojnim, potencijalnim moralnim panikama poželjno je da svaki društveni akter često promišlja o svojem djelovanju, a pogotovo oni na „višim“ društvenim pozicijama.

Ključne riječi: koncept moralne panike, Stanley Cohen, narodni demoni, modsi, rockeri

Abstract

This theoretical paper tries to analyze and critically reflect on the concept of moral panic. The meaning of the concept itself is that it is a social situation in which, on the basis of isolated, exaggerated or sensationalistic interpreted incidents, one creates and/or tries to create the belief that society, the state and/or the foundations of the moral order are threatened by danger" (<http://struna.ihij.hr/naziv/moralna-panika/50630/> 20.7.2023). Stanley Cohen is one of the most credited scientists for the development of this concept. In his work *Folk Devils and Moral Panics: The creation of the Mods and Rockers* from 1972, he sociologically describes and elaborates the concept of moral panics that appeared during the emergence of the subcultures of mods and rockers. Moral panic represents a conflict between people's demons" (according to Cohen, 1972) and the masses" who feel threatened and attacked for some reason. In this paper, special attention is paid to the clarification of different examples (both at the global level and at the level of the Republic of Croatia). Examples include: migrants, fan groups, rave scene, street robberies and so on. The paper highlights critical approaches to the concept of moral panic, some of which are more important: Chas Crithér, William Patry, Tana Dineen. In conclusion, the paper presents recent and more current examples that an individual encounters in modern society. Due to the exposure to numerous potential moral panics, it is desirable that every social actor often reflects on his actions, especially those in higher social positions.

Keywords: concept of moral panic, Stanley Cohen, folk's devils, mods, rockers

1. Uvod

Čovjek danas živi u brzom, promjenjivom i dinamičnom okruženju. U svakom trenutku dana postoji još jedan otvoreni restoran, trgovina ili kladionica koja kao da nas priziva. Svjetleće reklame simbolično se bore za našu pažnju. Mobilni telefon, postao je dio našeg tijela od kojeg se ponekad teško i odvajamo. No, ne treba zanemariti činjenicu da svatko od nas, svatko na svoj način uspijeva uspostaviti kontrolu, postići zdravlje uma i tijela. Svakodnevni ritual uključuje izlaganje medijima. Mediji za modernog čovjeka predstavljaju važan izvor informacija za sve teme, uključujući i već spomenuto zdravlje uma i tijela.

Ako otvorimo prvu stranicu nekih novina visoka je vjerojatnost da ćemo unutra pronaći barem jedan članak koji se tiče teme zdravlja i ljudskog tijela. Sličnu situaciju uočavamo i na televiziji, radiju ili društvenim mrežama. Broj pratitelja influencera koji se bave ovom temom neprestano raste. Poruke poput „stop stopping yourself“ ili „ditching diet mentality“ (<https://www.instagram.com/doroteapersonal/?hl=hr>, 16.7.2023.) česta su pojava na društvenim mrežama. Količina i brojnost ovakvih sadržaja, ponukala bi svakog od nas da se zapita; U kakvom je stanju društveno zdravlje? Koliko je loša situacija? Što sve mogu učiniti da poboljšam svoje zdravlje?

Zanimljivo je primijetiti da unatoč svim ovim sadržajima, čovjek danas živi bolje, zdravije i duže nego li u nekim drugim povijesnim razdobljima. Unatoč tome on je i dalje uvjeren da je njegovo zdravlje ugroženo, a život kratak i neispunjen. 80-ih godina pojavila se svinjska gripa na području Sjedinjenih Američkih Država. Javila se i zabrinutost oko moguće pandemije ove bolesti među ljudima (prema Goode, Ben-Yehuda, 2009.). „Četvrtina američke populacije bila je cijepljena prije nego što je program napušten kao nepotreban, ali u međuvremenu je to pitanje izazvalo veliku zabrinutost, medijsku pozornost i javnu buku“ (Goode, Ben-Yehuda, 2009: 2).

Barry Glassner, poznati sociolog temelji svoju teoriju na kulturi straha (1999.). On kaže kako smo u suverenom svijetu neprestanu u stanju straha, što od onih realnih i opasnih, to i od onih izmišljenih i preuveličanih. „U vrijeme kada je stopa zločina u padu, naši su strahovi od zločina u porastu“ (Glassner, 1999: 21). Naslov Glassnerove knjige jest *The Culture of Fear*:

Why Americans Are Afraid of the Wrong Things i kao takav nam može poslužiti kao početna misao pri promišljanju i razradi koncepta moralne panike u sociologiji.

Thompson (2003.) u svojoj knjizi navodi zanimljivu distinkciju koja se tiče teorijskog određenja pojma. Distinkcija je uočena u akterima koji definiraju sam pojam, gdje Thompson (2003.) ističe sociologe, ali i masovne medije kao one koji u tom procesu igraju važnu ulogu.

„Postoji dvosmjerna veza između jezika društvenih nauka i svakodnevnog jezika. Prvi ne može da odbaci kategorije koje laici koriste u praktičnoj organizaciji društvenog života; dok, s druge strane, laici pojmove društvenih nauka mogu preuzeti i primijeniti kao elemente svoga ponašanja. Umjesto da svakodnevni jezik promatramo kao nešto što se izbjegava ili podcjenjuje što je više moguće, kao nešto protivno interesima „predviđanja“, prije bi ga trebalo shvatiti kao neodvojivi dio odnosa subjekt-objekt u okviru društvenih nauka (Thompson, 2003: 6 prema Giddens, 1977: 12)“.

Iz toga razloga važno je pri definiranju samog pojma, ali i njegovom korištenju voditi računa o svim uključenim akterima. Oni obuhvaćaju znanstvenike, medije, ali i samu medijsku publiku, što nam daje široku lepezu sudionika u samoj raspravi o pojmu moralne panike. Isto tako važno je naglasiti da je okvir koncepta moralne panike razvija i mijenja s vremenom. Što nas dovodi do točke razvoja društva u kojoj je „opće prihvaćeno da živimo u dobu moralne panike (Thompson, 2003: 9). Thompson navodi dva razloga kojima opravdava ovu tvrdnju. „Prvi je – sve veća brzina izmjenjivanja moralnih panika [...]“ (2003: 9), dok kao drugi uzrok navodi „sveobuhvatnost“ (2003: 10). Iz navedenih razloga važno je nastaviti s daljnjim istraživanjima i promišljanjima ovog koncepta, što je ujedno i svrha ovog rada.

1.1. Primjer Canudos masakra

Antonio Conselheiro bio je jedan od proroka, koji je veći dio svog života proveo lutajući Brazilom te pritom propovijedajući Božje djelovanje i koreći ono protivno Bogu. Zalagao se za obnovu starih i ruševnih crkvi i groblja te je osobno sudjelovao u njihovoj obnovi. 1983. godine Conselheiro se uputio u planine Brazila sa skupinom pobožnih sljedbenika, gdje je na „napuštenom ranču osnovao religioznu zajednicu pod nazivom *Canudos*“ (Goode, Ben-Yehuda, 2009: 4). Zajednica je u kratkom roku postala vrlo popularna te je ujedno privukla veliki broj novih članova. „Obećao je samo žrtvu i naporan rad i tražio od stanovnika da žive u skladu s

Božjim zapovijedima i čekaju dolazak Tisućljeća, kada će doći otkupljenje, Sudnji dan [...], njegova vizija bila je da će slabi naslijediti Zemlju i poredak same prirode bit će poništen, s kišom koja će blagosloviti uobičajeno sušno područje, uvodeći eru poljoprivrednog izobilja“ (Levine, 1992: 2). Sama je zajednica, ubrzo postala jedno od najvećih naselja u regiji. „Na svom vrhuncu stanovništvo Canudosa iznosilo je više od desetine stanovništva grada Sao Paula“ (Levine, 1992: 2).

Nisu svi bili zadovoljni ovakvim rastom ove religijske zajednici. Zemljoposjednici su izgubili dotada uobičajenu radnu snagu te su stoga tražili državnu intervenciju. Katolička Crkva predstavlja još jednog aktera koji je bio nezadovoljan brzim uspjehom zajednice Canudos. Širenjem Canudosa, Crkva gubi svoj utjecaj te je stoga također vršila utjecaj na državu. Država je odlučila iskoristiti svoj vojni kapacitet te uhititi Conselheiro-a. Canudos-i su pružili nezamisliv otpor te je vojska tek nakon dvije godine i mnoštva neuspjelih pokušaja, 1897. uspjela nadjačati Canudose. Posljedice su bile strašne.

„Vojnici su vukli i raščetvorili ranjenike ili ih sjekli na komade „ud po ud“. Ubijali su djecu razbijajući im lubanje o drveće, a Conselheiru su odsjekli glavu i izložili je na štuku. (Ispostavilo se da je on umro dva tjedna prije posljednjeg napada, vjerojatno od dizenterije). Oni su razbili, srušili i spalili svih 5000 domova u naselju, te zapalili i minirali cijelo područje Canudosa. Vojska je sustavno iskorjenjivala preostale tragove svetog grada kao da je u njemu boravio utjelovljeni đavao“ (Levine, 1992: 190).

„Otpor Canudosa - zapravo, samo njegovo postojanje - izazvalo je krizu u brazilskom društvu“ (Goode, Ben-Yehuda, 2009: 4). Zašto je postojanje ovakve religiozne zajednice izazvalo tolike probleme u Brazilu. Rješenje možemo pronaći osvrnemo li se na socio-kulturni kontekst Brazila par godina ranije.

„Zemlja je ukinula ropstvo u Brazilu 1888. i svrgnula monarhiju 1889., uvela standardni, jednoobrazni sustav mjera i utega, te je dekretom standardizirala portugalski jezik na nacionalnoj osnovi. Činilo se da je Brazil spreman na pragu modernosti. Stvaranjem fanatične, tisućljetne zajednice, Conselheiro je prkosio vladinoj vlasti, koja je pokušavala doprijeti do svakog sela u Brazilu. Doista, Canudos je odbacio sam proces civiliziranja, prijeteći da će društvo ponovno gurnuti u stanje tame i praznovjerja“ (Goode, Ben-Yehuda, 2009: 5).

Suvremeni Brazil dičio se svojim napretkom, bili su ponosni dio „razvijenog svijeta“. Zajednica poput Canudosa podsjećala ih ja na ono što su ostavili iza sebe, u povijesti. Canudosi su ih podsjećali na ono što ne žele biti. Država je prihvaćala samo jedno rješenje. „Pokret mora biti slomljen, zajednica izbrisana, a Conselheiro i njegovi sljedbenici istrijebljeni“ (Goode, Ben-Yehuda, 2009: 5).

1.2. Primjer trgovine bijelim robljem

„Početkom dvadesetog stoljeća novine Hearst i Pulitzer objavile su naslove o azijskim zavjerenicima koji su otimali mlade, ranjive žene iz malih mjesta i farmi diljem Sjedinjenih Američkih Država te prisiljavali na prostituciju“ (Goode, Ben-Yehuda, 2009: 5). „U tom periodu također, uočavamo porast objavljenih knjiga o „trgovini bijelim robljem“, od kojih su neke namjerno izmišljene, druge navodno činjenične“ (Donovan, 2006.). Tema je s vremenom privlačila sve više i više autora, poput Georga Kibbea Turnera (novinar, pisac kratkih priča i scenarist) te Reginalda Wrighta Kauffmana (pisac) čija je knjiga na ovu temu doživjela preko deset izdanja (prema Goode, Ben-Yehuda, 2009.). Uspjeh je bio gotovo zagantiran ako je završni produkt koristio ovu tematiku kao idejnu podlogu.

„U svom uvodu, autor je ustvrdio da je knjiga istina koju sam ja rekao. U cijeloj ovoj pripovijesti ne postoji nijedan događaj koji nije svakodnevna uobičajena pojava u životu podzemlja svakog velikog grada. [...] Napisao sam samo ono što sam vidio i čuo“ (Goode, Ben-Yehuda, 2009: 5).

Eksplodzija ove tematike na medijskoj sceni rezultirala je i akcijom na legalnoj sceni. „Godine 1910., Kongres je donio Mannov zakon, zakon kojim se kažnjivo pomaže ili namami žene da prijeđu državne granice u svrhu bavljenja prostitucijom. Ipak, u razdoblju u kojem je izbio ovaj strah, nitko nije uspio otkriti niti jedan slučaj otmice i prisilne prostitucije“ (Goode, Ben-Yehuda, 2009: 5 prema Shevory, 2004.). „Moralna panika oko prometa „bijelog roblja“ bila je potaknuta medijskom pozornošću na kinesku imigraciju na američki zapad, činjenicom da je znatan dio tih imigranata pušio, ili se smatralo da je pušio, opijum“ (Goode, Ben-Yehuda, 2009: 6 prema Conrad, Schneider, 1980: 120), te „strahom da će bijelci, osobito žene, biti pokvareni ovim „degeneriranim“ kineskim porokom, te mogućom vezom između ovisnosti o opijatima i prostitucije koja slijedi“ (Goode, Ben-Yehuda, 2009: 6 prema Courtwright, 1982: 70). Problem

koji su imigranti azijskog porijekla predstavljali za Sjedinjene Američke Države bio je strah od nepoznatog, drugačijeg. Oni su predstavljali sigurnosni problem, pretežito u ekonomskom smislu. Azijski su imigranti predstavljeni kao „žuta opasnost“ (prema Goode, Ben-Yehuda, 2009.), ona zbog koje će pošten i vrijedan Amerikanci ostati bez posla. „Zapadne države i općine donijele su niz zakona protiv opijuma, od kojih je većina bila osmišljena za kontrolu i ograničavanje prava kineskih imigranata“ (Goode, Ben-Yehuda, 2009: 6 prema Morgan, 1978.).

Goode i Ben-Yehuda (2009.) ističu primjer u japanskoj kulturi, u kojem su nakon velikih ratnih uspjeha, 1930-ih i 1940-ih godina, visoko pozicionirani akteri ustvrdili praksu „žena za utjehu“. Žene za utjehu zapravo su bile mlade žene, koje su bile prisiljene na prostituciju, kako bi ugodile japanskim vojnicima. Ovaj je primjer zanimljiv jer nam pruža drugačiju perspektivu od one koja se širila Sjedinjenim Američkim Državama (azijski imigranti prodaju bijele žene).

Sjedinjene Američke Države, ranih 2000-ih postaju novi centar moralne panike povezane sa seksualnim nasiljem i prisilnom prostitucijom. „U svjedočenju pred Zastupničkim domom, žena iz Nepala izjavila je da je bila „drogirana, oteta i prisiljena raditi u bordelu u Bombayu“ (Goode, Ben-Yehuda, 2009: 6). Prema izjavama tadašnjih visoko pozicioniranih aktera brojke onih koji su dovedeni u Sjedinjene Američke Države kao „seksualni robovi“ kreće se oko 50 000 osoba. Tu „brojku je kasnije potvrdila Središnja obavještajna agencija, CIA“ (Goode, Ben-Yehuda, 2009: 7). Brojka „seksualnih robova“ u izjavama je nekih dužnosnika dostizala i visoku cifru, bližu 100 000 osoba. „Godine 2000. Kongres je donio Zakon o zaštiti žrtava trgovine ljudima [...]“ (Goode, Ben-Yehuda, 2009: 7). Zakonom je propisana novčana pomoć koju država daje u svrhu borbe protiv ovog zločina te sama taktika koja će se pritom koristiti. „Nakon više od pola tuceta godina i milijuna dolara utrošenih u borbu protiv trgovine ljudima - 28,5 milijuna dolara samo u 2006. - vlada je ostala praktički praznih ruku“ (Goode, Ben-Yehuda, 2009: 7). Znanstvena scena oštro je reagirala na ovakve podatke, propitujući sam problem. Usprkos komentara struke, vlada je odlučila nastaviti s dotadašnjim akcijama i planom djelovanja. Sve je više novca ulijevano u jedinice, organizacije, institucije i udruge koje su bile zadužene za pronalazak rješenja. Zanimljivo je primijetiti da se ujedno povećavao i broj navodnih žrtava koje se nalaze na području Sjedinjenih Američkih Država. Sve te agencije, institucije i udruge nisu mogle javnosti predočiti dokumentirane podatke, svi dotada navedeni

brojevi, sve je to bila spekulacija. Država je ustrajala u svom naumu te je tako i svake godine dodjeljivala nagrade za poseban doprinos situaciji. „Jedna od tih nagrada otišla je Mosaic Family Services, neprofitnoj agenciji iz Dallasa. Proteklih su godinu dana njezini zaposlenici obavještavali bolnice, policijske postaje, skloništa za žrtve obiteljskog nasilja - sve organizacije koje bi mogle doći u kontakt sa žrtvom... Pronađene su tri žrtve" (Goode, Ben-Yehuda, 2009. prema Markton, 2007.). „Žene su prisiljene na seksualno ropstvo, i to gotovo sigurno u velikom broju, u mnogim siromašnijim zemljama svijeta“ (Goode, Ben-Yehuda, 2009. prema Miller, 2008.). Ali u Sjedinjenim Državama, unatoč tvrdnjama zagovornika, takva je praksa izuzetno rijetka, praktički nepostojeća“ (Goode, Ben-Yehuda, 2009: 7).

Goode i Ben-Yehuda (2009.) primjećuju kako u prvotnoj verziji mita počinitelji su strogo muškarci, Azijskog porijekla dok u kasnijoj inačici rasa i etničko porijeklo ne predstavljaju važan faktor.

2. Kratki razvoj i određivanje koncepta moralne panike

Ustaljena narodna izreka kaže „divna mladost uvijek je vjerovala, a i danas vjeruje, da je lako pokrenuti svijet“. Mlada generacija često je predstavljala subjekt socioloških istraživanja, bilo zbog svog izgleda, ponašanja, ideja ili stavova. Mladi ukazuju na alternativne mogućnosti, oni nude novu perspektivu. Primjer „nove perspektive“ možemo predočiti postojanjem velikog broja mladenačkih supkultura kao što su: punkeri, rockeri, techno pleme, darkeri (i mnogi, nebrojeni drugi). Pojam supkulture razvija se u Čikaškoj školi, a podrazumijeva dvostruku dimenziju značenja. Prva dimenzija značenja odnosi se na „[...] određenu društvenu grupu, [...] gdje je supkultura zapravo kultura određene [...] škvadre“ (Perasović, 2001: 43). Druga dimenzija implicira „[...] da pojam supkulture istovremeno označava i sustav vrijednosti (normi, vjerovanja, stilova, načina života) i konkretnog aktera (grupu) koji te vrijednosti, norme tu (sup)kulturu – živi“ (Perasović, 2001: 43).

Osim brojnih različitosti u kulturi mladih, ono što ih prema Dubreti (2005.) ističe te time čini zanimljivim subjektima istraživanja jesu razni „oblici mladenačke ekspresivnosti“ (Dubreta, 2005: 139). Te su ekspresije znanstvenicima bile zanimljive i zbog „socijetalne reakcije koja je

upućivala na njihovu neprimjerenost, neprilagođenost i ugrožavanje vrijednosnih i normativnih kontura društva, što bi moglo rezultirati njegovim raspadom i gubitkom elementarnih moralnih osnova ili obrazaca za buduće generacije“ (Dubreta, 2005: 139). Dubreta (2005.) navodi kako kroz povijest uočavamo slučajeve u kojima je društvena reakcija bila snažnija i jačeg intenziteta, uz „naglašenu socijalnu degradaciju čitavih kategorija (pretežno mladih) ljudi, te ih definira pojmovima moralna panika i moralna kampanja“ (Dubreta, 2005: 139).

Prvi koji je upotrijebio pojam moralne panike bio je Jack Young, koji je 1971. godine objavio izvještaj čija je tema bila „problem zabrinutosti javnosti zbog statističkih podataka koji su ukazivali na alarmantan porast upotrebe droga“ (Thompson, 2003: 15). U izvještaju Young zaključuje kako „moralna panika zbog uzimanja droge pronalazi temelje u osnivanju policijskih jedinica za narkomaniju“ (Thompson 2003: 15 prema Young, 1971.), što posljedično dovodi do rasta broja uhićenja koji imaju ikakve veze s narkomanijom. Osim Young-a moralnom panikom bavili su se i Becker i Gusfield, u „analizama moralnog poduzetništva i simboličkog križarstva“ (Perasović, 2001: 94). Iako je Young prvi upotrijebio pojam, za njegovo sistemsko proučavanje zaslužan je Stanley Cohen. Cohen je u svojoj knjizi *Folk Devils and Moral Panics: The creation of the Mods and Rockers* iz 1972. godine, sociološki opisao i razradio koncept moralne panike koja se pojavila u vrijeme nastajanja supkultura modsa i rockera. On navodi kako

„Čini se da su društva s vremena na vrijeme podložna periodima moralne panike. Određeno stanje, događaj, pojedinac ili grupa javljaju se, a ubrzo potom bivaju označeni kao prijatna društvenim vrijednostima i interesima; njihovu prirodu masovni mediji predstavljaju na stiliziran i stereotipičan način; moralne zabrane uspostavljaju urednici, svećenici, političari i ostali desničarski orijentirani ljudi; društveno priznati stručnjaci izriču svoje dijagnoze i rješenja; predlažu se (a još češće im se okreću) načini rješavanja problema; to stanje potom nestaje, potiskuje se, ili se pogoršava i postaje očiglednije. Ponekad je predmet moralne panike nešto novo, dok je nekad nešto što već dugo postoji, ali iznenada dospijeva u središte pažnje. Ponekad panika samo prođe i zaboravi se – osim onog što ostaje u narodnim predajama i kolektivnom pamćenju; ponekad, opet, ima ozbiljnije i dugotrajnije posljedice, i prouzrokuje promjene u zakonima i socijalnoj politici, ili čak u načinu na koji društvo sebe shvaća“ (Cohen, 1972: 9).

Thompson u svojoj knjizi (2003.) izdvaja temeljne faze moralne panike na temelju Cohenove definicije:

1. Nešto ili netko definira se kao prijetnja moralnim vrijednostima ili interesima
2. Tu prijetnju mediji prikazuju u lako prepoznatljivoj formi
3. Naglo raste zabrinutost javnosti
4. Javlja se reakcija vlasti ili onih koji utječu na stvaranje javnog mijenja
5. Panika se povlači ili rezultira društvenim promjenama

Prva faza predstavlja ujedno i temelj koncepta moralne panike, ugrožava se ono „sveto“ u društvenoj strukturi. „Razlog što nešto nazivamo moralnom panikom proizlazi iz potrebe da se istakne da prijetnja nije upućena nečemu profanom – poput ekonomskih prihoda ili obrazovnih standarda – već je to prijetnja samom društvenom poretku ili idealiziranoj (ideološkoj) predstavi jednog njegovog dijela“ (Thompson, 2003: 17). Obilježje je svake moralne panike stvaranje „narodnih demona“ (prema Cohen, 1972.) koji predstavljaju one koji napadaju i prijete ustaljenim vrijednostima i normama u društvu. „Narodni vrug je "prikladni neprijatelj", agent odgovoran za prijeteće ili štetno ponašanje ili stanje“ (Goode, Ben-Yehuda, 2009: 27). Čest društveni odgovor na „vanjski napad“ rezultira buđenjem zajedništva i osjećaja pravde u društvu. Thompson (2003.) navodi kako društvo u stanju krize postaje kao plodno tlo, razvoju moralne panike. Također, kaže kako u takvom slučaju raste vjerojatnost jačeg društvenog odgovora, što u nekim slučajevima podrazumijeva povratak tradicionalnim društvenim vrijednostima. Znanstvenici naglašavaju dva atributa moralne panike. Prvi se odnosi na „visok stupanj zabrinutosti zbog ponašanja određene grupe ili vrste ljudi i povećan stupanj neprijateljstva prema onima koji se smatraju prijetnjom“ (Thompson, 2003: 18). Drugi stupanj podrazumijeva osobine poput nestalnosti i nesrazmjera.

„Nestalnost znači da se moralna panika, po pravilu, pojavljuje iznenada i traje kratko; ona podsjeća na manije, strahove i druge slične oblike kolektivnog ponašanja. [...] Nesrazmjer se odnosi na implicitnu pretpostavku onih koji koriste termin moralna panika da je prijetnja ili opasnost mnogo značajnija nego što se ističe na osnovu realistične procijene (Thompson 2003: 18 prema Goode, Ben-Yehuda, 1994: 36).

Ako se osvrnemo na vrste morale panike, Goode i Ben-Yehuda (2009.) nude tri modela, a to su: model interesnih grupa, model širokih masa te elitistički konstruiran model. Model interesnih grupa kaže kako

„oni koji zauzimaju srednju razinu moći u društvu djeluju neovisno o eliti kako bi izrazili ili maksimizirali vlastiti moral ili ideologiju i/ili tražili materijalnu ili statusnu prednost. Model interesne skupine vidi materijalne, statusne, ideološke i moralne interese kao ključne, ali tvrdi da moralna panika ne potječe ni s vrha ni s dna društva, već negdje u srednjim slojevima društva: profesionalnim udrugama, novinarima s misijom, vjerske skupine, organizacije društvenih pokreta, obrazovne institucije, zapravo, udruge srednje razine, organizacije, skupine i institucije svih opisa“ (Goode, Ben-Yehuda 2009. prema Jenkins, 1992).

Mediji također predstavljaju jednu od interesnih grupa unutar ovog modela. Oni ponekad stvaraju paniku od sebe za sebe, što može rezultirati masovnom, moralnom panikom ili pak proći neopaženo. Model širokih masa „tvrdi da se moralna panika pokreće i stvara odozdo prema gore te istodobno, da su moral i ideologija dominantni motivi za aktiviste i zabrinute građane“ (Goode, Ben-Yehuda, 2009: 54). Elitistički konstruiran model podrazumijeva marksističku perspektivu. Temeljna hipoteza ovog modela „tvrdi da elite stvaraju moralnu paniku kako bi time stekle neku materijalnu ili statusnu prednost“ (Goode, Ben-Yehuda, 2009: 54). Prema ovoj teoriji mase predstavljaju „lutkice“ kojima elite upravljaju prema vlastitim željama i potrebama.

Dakako, niti jedan od ovih modela nije definitivan. Znanstvenici prema svojim uvjerenjima i idejama naginju jednom, koristeći ga kako bi opisali što više slučajeva moralne panike ili pak one „najvažnije“. Istina je da u moru primjera, kroz cjelokupnu ljudsku povijest, možemo pronaći primjere za svaki od ovih modela te ih stoga treba imati na umu pri proučavanju samog koncepta.

3. Zlatno doba koncepta moralne panike

Iako se zasluge „kreiranja koncepta“ pripisuju Young-u, svojevrsnim ocem koncepta smatra se Stanley Cohen. On je svojim najpoznatijim djelom, *Folk Devils and Moral Panics: The creation of the Mods and Rockers* iz 1972. godine, postavio okvire proučavanja i definiranja ovog koncepta koji sociolozi koriste i danas. Knjiga se bavi „[...] analizom reakcije društva na pojavu i sukobe modsa i rockera“ te prikazuje „proces u kojem dominantna kultura reintegrira vlastite vrijednosti kampanjom protiv narodnih đavola“ (Perasović, 2001: 94).

Cohen u svojoj knjizi navodi kako su najčešće moralne panike, nakon rata u Velikoj Britaniji, povezane s nastajanjem novih društvenih podgrupa. Članovi tih podgrupa bili su uglavnom mladi ljudi. Nove društvene podgrupe u javnom su prostoru često povezivane s nasiljem, a mladi unutar njih prozivani su devijantima. Zanimljivo, Cohen (1972.) primjećuje da društveni odgovor samo pojačava devijantnost. Cohen se također osvrće na ulogu medija, te kaže kako oni određuju prirodu informacija (često uključuje političke i komercijalne dogovore) koje su servirane masi. Osim samih informacija, mediji koriste slike kako bi prenijeli željenu poruku. Slika je element koji se ne odupire manipulaciji, stoga navodi Cohen, sve treba promatrati kritički. „Do svog koncepta moralne panike Cohen je stigao iz dva smjera. Prvi smjer označava nasljeđe interakcionističke sociologije, koja je razotkrivala stereotipiziranje i objašnjavala proces socijalne tipologizacije. [...] Drugi smjer [...] odnosi se na istraživanja katastrofa i nesreća poput poplava, tornada, požara, potresa, eksplozija i slično“ (Perasović, 2001: 96).

Ono najvažnije iz interakcionističke teorije za Cohena jesu stereotipi. Njihovo stvaranje, širenje i društveni odgovor. Iz tog razloga, mediji predstavljaju važan element moralne panike. Prema Cohenu „postoji sedam osnovnih faza koje je Cohen preuzeo iz istraživanja tipičnih nesreća i katastrofa“ (Perasović, 2001: 97), a to su (svi elementi prema Perasović, 2001: 97):

1. Warning - to je faza u kojoj (bez obzira na koji način, greškom ili ne) sazrijeva shvaćanje o mogućoj opasnosti, o uvjetima u kojima opasnost nastaje. Upozorenje mora biti tako kodirano da prevlada otpor koji se nekad javlja protiv bilo kojeg stava o mogućoj promjeni trenutno mirne situacije.
2. Threat - u ovoj fazi se pojavljuju prvi znakovi, ona počinje percepcijom neke promjene, ali može biti i odsutna ili odsječena u slučaju nagle nesreće
3. Impact - ovdje je katastrofa na djelu, pojavljuje se neposredni neorganizirani odgovor na smrti razaranje.
4. Inventory - u ovoj fazi oni koji su izloženi nesreći počinju stvarati preliminarnu sliku o tome što se dogodilo, u kakvom su sada stanju i u kojim uvjetima.
5. Rescue - faza u kojoj se djeluje na neposrednoj pomoći preživjelima. Osim ljudi iz pogođenog područja, koji pomažu jedni drugima, nadređeni sustav počinje slati pomoć.

6. Remedy - faza u kojoj slijede promišljenije i formalne aktivnosti usmjerene na pomoć pogođenima. Sistemska nadgradnja sve više preuzima funkcije.
7. Recovery - faza kroz koju, na duže vrijeme, zajednica ili uspostavlja prijašnju ravnotežu ili postiže stabilnu prilagodbu na promjene koje je nesreća donijela.

„Neke od ovih faza nemaju izravnu paralelu u slučaju modsa i rockera, no Cohen predlaže kondenziranu verziju u kojoj upozorenje (warning) pokriva fazu 1 i 2, nakon čega slijedi utjecaj (impact, faza 3), inventarij (faza 4) i reakcija (društva) koja pokriva faze 5, 6, i 7.“ (Perasović, 2001: 98).

Cohenova analiza koncepta moralne panike temelji se na primjeru modsa i rockera u Velikoj Britaniji, 1964. godine. Modsi i rockeri predstavljaju primjer adolescentne devijantnosti među radničkom klasom (prema Cohen, 1972.). Incident koji je pokrenuo lavinu reakcija te posljedično uzrokovao stvaranje moralne panike, dogodio se na Uskrsni Ponedjeljak, 1964. godine u Clactonu.

„Uskrs 1964. bio je gori nego inače. Bilo je hladno i mokro, a zapravo je Uskrsna nedjelja bila najhladnija u posljednjih osamdeset godina. Trgovci i vlasnici štandova bili su iritirani nedostatkom posla, a mladi su imali vlastitu dosadu i iritaciju potaknutu glasinama o vlasnicima kafića i barmenima koji odbijaju poslužiti neke od njih. Nekoliko skupina počelo se tući po pločnicima i gađati jedni druge kamenjem. Frakcije Modsa i Rockera, podjela koja se u početku temeljila na odijevanju i stilovima života, kasnije su se učvrstile, ali u to vrijeme nisu bile u potpunosti uspostavljene - počele su se odvajati. Oni na biciklima i skuterima tutnjali su gore-dolje, prozori su bili razbijeni, neke kolibe na plaži uništene, a jedan je dječak pucao iz startnog pištolja u zrak. Ogroman broj ljudi koji se tiskao na ulicama, buka, opća iritacija svih i djelovanje nespremne policije s nedostatkom ljudstva utjecali su na to da su dva dana učinili neugodnima, opresivnima i ponekad zastrašujućima.“ (Cohen, 1972: 23).

Cohen ovaj slučaj naziva „inicijalnom devijacijom“ (Thompson, 2003: 42), u kojoj „[...] zajednica neorganizirano odgovara na prijetnju“ (Perasović, 2001: 98). Nakon toga nastupa faza inventarija u kojoj „izloženi nesreći pokušavaju shvatiti što im se dogodilo te procijeniti vlastite životne uvjete“ (Perasović, 2001: 98). Unutar inventarija važna je uloga medija. Cohen analizira odgovor medija kroz tri dimenzije: preuveličavanje i distorzija, predikcija te simbolizacija (Thompson, 2003: 43). Osim navedenih dimenzija mediji su kao alat često koristili predviđanje,

u smislu ponavljanja događaja (prema Thompson 2003.). Slični su se događaji ponovili u Brightonu, Margateu i Bournemouthu – svi oni sa „manjeg obujma od onog u Clactonu“ (Thompson, 2003: 44). No, medijska predstava prikazala ih je sve dramatičnijima i jačima od onog originalnog (Clacton), stvarajući tako još i veća očekivanja javnosti za idući (prema Thompson 2003.). Cohen (1972: 46) svoju analizu medijskog prostora zaključuje tezom „modsi i rockeri nisu postali medijska vijest jer su bili novina, već su bili predstavljeni kao nešto novo da bi se opravdalo stvaranje vijesti o njima“. Thompson u svoj knjizi uočava kako je važno primijetiti da mediji nisu jedini akteri koji su utjecali na stvaranje moralne panike te je stoga potrebno osvrnuti se i na ostale aktere, to jest predstavnike društvene kontrole (policija, sudstvo) i moralne aktiviste (političari, svećenici, aktivističke grupe).

„Jedna od posljedica simbolizacije u medijskim izvještajima o devijantnom ponašanju jest stvaranje osjetljivosti na znakove opasnosti. Incidenti koji se inače možda ne bi smatrali povezanim, počinju se predstavljati kao simptomi istog, prijetjećeg oblika devijantnosti“ (Thompson, 2003: 46). Vrlo je važno obrati pozornost na medijski dijalog, pošto oni u masi „nesvjesno“ stvaraju devijantna; od izgleda pa sve do osobina. Nakon prvotnih nemira u Clactonu, svaki pa čak i manji nemir, tuča ili svađa percipirani su kao sukobi modsa i rockera. Problem se pojavljuje kad ovakve medijske predstave rezultiraju jačim pritiskom na institucije reda i mira (policija, sudstvo). U slučaju modsa i rockera „policija je odgovorila jačanjem patrola i povećanjem njihovih intervencija u potencijalno kritičnim područjima - u obalnim gradovima, plesnim salama, na sajmovima i na drugim javnim mjestima“ (Thompson, 2003: 47). Akcije policije poprimili su opseg mnogo veći od očekivanog. Cohen ističe primjer suđenja u Blackburnu (gradu na sjeveru Velike Britanije, poprilično udaljen od mjesta na kojima su se zbili sukobi modsa i rockera) u kojem je policajac koji je uhitio dva mladića zbog „opasnog ponašanja“, na suđenju izjavio (prema Cohen 1972.)

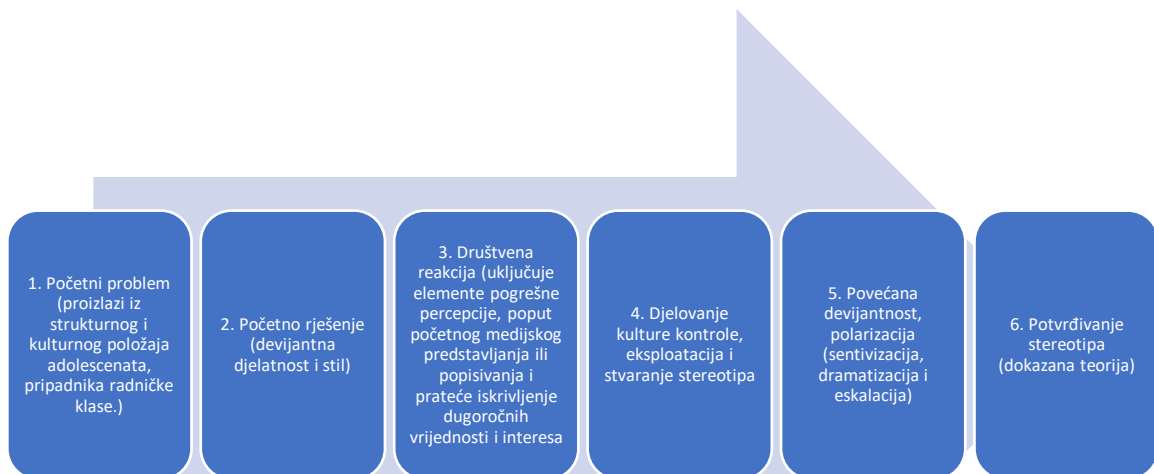
„Ovaj slučaj je primjer one vrste ponašanja koje smo doživjeli u mnogim dijelovima naše zemlje tijekom posljednjih nekoliko tjedana, i koje polako počinje štetno da utiče na Blackburnu. Nećemo tolerirati takvo ponašanje. Policija će učiniti sve što je u njejoj moći da ga iskorijeni“ (Thompson 2003: 47 prema Lancashire Evening Telegraph, 29.5.1964.).

Cohen kaže kako se reakcija institucija društvene kontrole uočava u tri dimenzije: proširivanje, pojačavanje i inovacija (Thompson, 2003: 47). „Možda je najvažniji oblik suradnje u kulturi kontrole taj da državna kontrola, u obliku zakonodavstva i zakonodavaca, izlazi u susret pritisku javnog mnijenja usmjeravanog grupama za postavljanje zahtjeva i moralnim aktivistima“ (Thompson, 2003: 48). Političari su koristili stanje moralne panike kako bi promovirali svoje politike, ali su isto tako znali da u svrhu ostvarivanja ciljeva moraju biti podložni željama javnosti (što je uglavnom uključivalo razne politike i političke odluke usmjerene protiv „mladih“, modsa ili rockera). „U nekom trenutku, moralna panika generira apele, kampanje i konačno, puno razvijenije akcijske grupe koje se pojavljuju kako bi se nosile s novo postojećom prijetnjom“ (Goode, Ben-Yehuda, 2009: 26). „Vođe koje pokreću te grupe su moralni poduzetnici“ (Becker, 1963: 147) koji vjeruju da je potrebno kreirati nova rješenja za stvorenu prijetnju. „Akcijske grupe mogu se promatrati kao početni društveni pokreti“ (Cohen, 1972: 120).

Moralna panika oko modsa i rockera javlja se unutar društvenog konteksta. „Medijima, predstavnicima kontrole i moralnim aktivistima bile su neophodne društvene okolnosti koje doprinose jačanju svijesti i odgovarajućem prijemu njihove poruke o moralnoj opasnosti [...]“ (Thompson, 2003: 50).

„Modsi i rockeri simbolizirali su nešto daleko važnije od onoga što su zapravo predstavljali: oni su dotakli osjetljive i ambivalentne osjećaje koji su obilježili doživljaj poslijeratnih društvenih promjena u Britaniji. Niko nije želio recesiju i restrikcije, ali poruke o tome kako nikad nije bilo bolje, bile su dvosmislene - nekima je bilo suviše dobro, i to suviše brzo: „Pustili smo ih na pozornicu prerano“. Prezir i ljubomora lako su se usmjeravali ka omladini, ako ni zbog čega drugog ono zbog njihove povećane potrošačke moći i seksualne slobode. Kad su se one udružile sa suviše otvorenim ismijavanjem rada i etikom dokolice, s nasiljem i vandalizmom, i s nesagledivim opasnostima u vezi s uživanjem droge, uzdrmano je nešto više od slike mirnog odmora na moru“ (Cohen, 1972: 192).

Cohen je kroz analizu navedenog primjera moralne panike razvio „model rasta devijantnosti“ (Cohen, 1972: 199), koji je prikazan u grafikonu 1.:



Graf 1. Cohenov model devijantnosti

Moralna panika kao i cjelokupna Cohenova teorija potvrđuje se iz dana u dan, iz istraživanja u istraživanje jednim od korisnih socioloških koncepata. „Jedan od razloga uspjeha koncepta je to što se u središtu radi „o“ borbi za kulturne reprezentacije, to jest, gdje respektabilna glavna struja društva prestaje i počinju margine ili „autsajderi“. Moralna panika dijeli društvo na "njih" i "nas", devijante i građane koji poštuju zakon“ (Goode, Ben-Yehuda, 2009: 33). Primjera u kojem se društvo dijeli upravo na ovom principu ne nedostaje ni danas. Upravo zbog tog razloga znanstvenici ne bi trebali zanemarivati koncept moralne panike nego dapače i dalje se njime baviti.

4. O konceptu moralne panike nakon „zlatnog doba“ njegove primjene

4.1. Moralna panika i mladi

Stanley Cohen svojom je analizom označio početak sistematskog proučavanja koncepta moralne panike. Cohen je svoju analizu temeljio na događajima koji su 1964. godine potresli Clacton (prethodno poglavlje). Britanski sociolozi svoje su daljnje analize ovog koncepta, baš kao i Cohen, usmjerili na određenu strasnu grupu; mlade. Raširen izraz u narodu kaže „mladi čine, oni

ne misle“ i upravo ih to u percepciji javnosti čini izvorom rizika. Kenneth Thompson (2003.) navodi „prijelazni status“ ove grupe kao jedan od važnih čimbenika na koji se oslanja percepcija javnosti. „Mladi su problem i za društvenu regulaciju i za reprodukciju društvenog reda. Međutim, odnos između generacija i generacijskih kultura predstavlja problem i za same mlade, pa se supkulture i kulture mladih mogu protumačiti ili dekodirati kao odgovori i pokušaji rješenja tih napetosti“ (Thompson, 2003: 54).

Istraživanja Centra za suvremene studije kulture u Birminghamu (u nastavku; Centar) uvelike su doprinijela stvaranju teorije o problemima mladih, naglašavajući utjecaj tih problema na pojavu moralne panike te razvoj metoda za tumačenje mladenačkih supkultura. Knjiga pod naslovom *Adolescencija*, autora Stanleya Halla predstavlja jednu od najvažnijih knjiga koje su potekle iz rada Centra. Hall navodi kako

„[...] individualno sazrijevanje predstavlja ponavljanje razvoja vrste te da prelazak od djetinjstva ka zreloom dobu odgovara skoku od barbarstva ka civilizaciji. [...] budućnost civilizacije ovisi o onom što se događa tijekom presudnog središnjeg perioda adolescencije. Stanje mladih može postati mjerilo kojim bi se mogao izmjeriti napredak ili propadanje društva“ (Thompson, 2003: 55).

Phil Cohen jedan je od važnih predstavnika Centra, koji se ističe svojim radom *Supkulturni sukob i zajednica radničke klase*. Glavna ideja njegovog rada jest da mladi koriste percepciju javnosti koja na njih gleda kao na drugačije, problematične i rizične društvene aktere, u svoju korist. Pojavljivanjem u medijskom prostoru kao zasebna supkultura, oni su se „[...] oduprli podčinjavanju [...] dominantnoj kulturi i stekli priznanje [...]“ (Thompson, 2003: 58). Održavajući ovakvu sliku o samima sebi oni otvaraju vrata medijskog prostora, ujedno riskirajući stvaranje moralne panike.

„Moralna panika izazvana supkulturama mladih, kako ih objašnjava Centar, vrsta je simboličnog gerilskog rata u kojem mladi, pripadnici različitih klasnih frakcija, simbolično odolijevaju pokoravanju dominantnoj kulturi i time izazivaju reakciju kod drugih. Masovni mediji zastupaju vrijednosti dominantne kulture, a devijantne supkulture prikazuju kao prijetnju moralnom i društvenom poretku, dok senzacionalizam potiče moralnu paniku, a razjareno javno mnijenje poziva na akciju protiv te prijetnje. Glavni doprinos Centra, bio je u njihovom imaginativnom tumačenju ili dekodiranju ovih supkultura i u

pokušaju da se one interpretiraju kao simbolička rješenja tenzija proizašlih iz samog strukturnog razvoja društva“ (Thompson, 2003: 60).

Karl Mannheim bavio se pitanjem zajedničke svijesti kod mladih. Mannheim (1952.) tvrdi kako posebne grupe dijele bliske stavove prema aktualnim socijalnim okolnostima. Ti stavovi posredno utječu na stvaranje i razvoj „generacijskog stila“ koji se suprotstavlja dominantnom stilu (Mannheim, 1952.). Knjiga pod naslovom *Banda*, Frederica Thrashera (1927.) uvelike je utjecala na promišljanja i rad Američkih sociologa. Thrasherova uvodna teza kaže „[...] adolescenti iz centralnog dijela Chicaga na društvene neredne u sirotinjskoj četvrti reagirali stvaranjem odvojene i nezavisne društvene mreže bandi s posebnom kulturom“ (Thompson, 2003: 56). Naknadnim proučavanjem, sociolozi su zaključili kako se s vremenom „raspada međugeneracijska povezanost, a razvija autonomna kultura grupa vršnjaka [...] i to nije karakteristika života isključivo u sirotinjskim četvrtima, većeg općeg stanja društva“ (Thompson, 2003: 56). Razvojem ekonomije, Sjedinjene Američke Države ušle su u razdoblje gospodarskog napretka, što je onda posljedično dovelo do razvoja konzumerističkog ili potrošačkog društva. Talcott Parsons jedan je od sociologa koji je proučavao supkulturu mladih u potrošačkom društvu Sjedinjenih Američkih Država. U svom eseju *Dob i spol u društvenoj strukturi Sjedinjenih Država*, Parsons navodi kako „kulture grupe vršnjaka koje se formiraju predstavljaju lokalizirani izraz jedne šire generacijske svijesti, formirane oko prepoznatljive supkulture mladih koja počiva na hedonističkoj potrošnji“ (Thompson, 2003: 56). Sociokulturni položaj mladih podrazumijevao je svojstven prijezir odraslih. Mladi kao oni koji ne sudjeluju u procesu proizvodnje, a uživaju čari potrošnje. Thompson uočava ovakvo stanje kao vrlo dobru podlogu za razvoj moralne panike potaknutu strahom od socijalne dezintegracije, „[...] mediji su davali veliki prostor primjerima koji kao da su da supkultura mladih vodi ka antisocijalnom ponašanju i nedisciplini te da predstavlja uvredu za vrijednosti poštenih ljudi“ (2003: 57). Primjer moralne panike koji se razvio iz ovakvih pretpostavki je primjer „kulture kafea“ i „kulture rock and rolla“ (prema Thompson, 2003.). Britanski mediji potaknuli su strahove tadašnjeg društva koji su podrazumijevali ideju da će se razvojem ovih supkultura, kriminal i nasilje proširiti u sva područja grada te tako ugroziti do tada poznati i prihvaćeni način života.

„Višeznačna slika supkulture mladih - istovremeno kao simbola nastajućeg bogatog potrošačkog društva i kao prijete moralnoj disciplini i redu – posebno je naznačena u medijskim prikazima modsa i rockera, koje su dovele

do moralne panike početkom šezdesetih, a koje je opisao Stanley Cohen [...]. Oni [...] simboliziraju nešto daleko važnije od onog što su zapravo predstavljali, dotičući osjetljive i ambivalentne osjećaje koji su obilježili doživljaj poslijeratnih društvenih promjena u Britaniji“ (Thompson, 2003: 58).

Zanimljivo je promatrati kako se uloga devijantnog pojedinca mijenja ovisno o spolovima. Cohen u svojoj analizi uočava da mediji pridaju drugačiju sliku djevojkama od mladića. One nisu one koje se fizički sukobljavaju, već imaju ulogu „u huškanju svojih momaka“ (Thompson, 2003: 61). Cohen navodi kako su djevojkama pripisivane razne osobine. Često se to odnosilo na one kao što su: uživanje u nasilju (znajući da pritom neće biti kažnjene), promiskuitet i sklonost drogama (prema Cohen, 1972.).

4.2. Moralna panika i party scena

Krajem osamdesetih i početkom devedesetih sociolozi uočavaju javljanje novog oblika supkulture, one koja se razvila na party sceni. Ova se vrsta supkulture razlikuje prema glazbi, načinu plesa, odijevanja, ponašanja i govora od dotada poznatih pa i sama znanstvena analiza ove supkulture označava novo, postsupkulturno razdoblje (prema Krnić, Perasović, 2013.). Moralna panika povezana s ovom supkulturnom javlja se krajem 80ih.

„Novine su počele da prave uzbunu [...] pozivajući se na raširenu upotrebu droge i na činjenicu da rave party okupljaju tisuće mladih, kao i na to da se one ne održavaju samo u klubovima već i u skladištima, avionskim hangarima, na otvorenom i u podzemnim prolazima, da traju često cijelu noć“ (Thompson, 2003: 63).

Potaknuti strah realiziran je *Aktom o javnim zabavama* 1990. godine. Ovakva i slične legalne akcije uvelike su umanjile pojavnost samih raveova. Međutim, rave kultura se u kratkom periodu razvrstala na brojne podvrste te je tako uspjela opstati na javnoj sceni kao jedna od široko prihvaćenih supkultura. Neke od važnijih podvrsta, kako ističe Britannica su: „trance, eletronic, jungle i gabba“ (<https://www.britannica.com/art/techno>, 29.7.2023.). 1995. godine izbija nova moralna panika povezana s rave supkulturnom. Panika je ponovno potaknuta smrću mlade djevojke Leah Betts, čija je smrt rezultat djelovanja ecstasyja. Ecstasy je ilegalna droga, čiji je glavni sastojak „MDMA [...] kemijski je stimulans je koji izaziva euforiju i povremene halucinacije“ (<https://www.britannica.com/science/Ecstasy-drug>, 20.7.2023.). MDMA je prvi put

sintetiziran „kao nusprodukt pokušaja da se sintetizira spoj kojim bi se kontroliralo abnormalno krvarenje“ (Krnić, Perasović, 2013.). Kao takav njegova prvotna upotreba kretala se unutar polja medicine i farmacije, kao i psihoterapija. „Njegovo laboratorijsko ime bilo je „empathy“, zbog pojačavanja sposobnosti empatije, ali kada prelazi u širu potrošnju dileri mijenjaju ime u ecstasy“ (Krnić, Perasović, 2013.). „Korištenje ecstasya, poznatog kao "E", široko je rasprostranjeno unatoč tome što je droga zabranjena u cijelom svijetu 1985. godine njezinim dodatkom međunarodnoj Konvenciji o psihotropnim tvarima“ (<https://www.britannica.com/science/Ecstasy-drug>, 20.7.2023.).

„Prije samo nešto više od godinu dana Leah Betts, uzela je svoju prvu tabletu ecstasya. Pala je u komu i umrla. To je bila udarna vijest dana. Sentimentalni, srceparajući novinski naslovi, osmišljeni da iskoriste brigu neupućenih, prestrašenih roditelja, preplavili su domove. „To može biti vaše dijete“, upozoravao je Daily Mail. „Otrovana: zbog ecstasya kombiniranog s alkoholom, osamnaestogodišnja slavljenica pada u komu“, objavio je Daily Mirror. „Leahine posljednje riječi: izgovorila je ime dilera ecstasya a, a potom molila: „Upomoć, mama, pomoz mi“, objavio je Today. Sve novine prikazale su sliku bespomoćne Leah, nevinog izgleda, dok leži u bolničkom krevetu s cjevčicama u nosu, sliku koja bi dirnula čak i najvećeg dance fana“ (Thompson, 2003: 63 prema Guardian, 16.11.1996.).

Thompson (2003.) ističe kako se u navedenom članku ističe posebnost ovog slučaja. „[...] [t]o je bio jedini slučaj smrti uzrokovane ecstasijem u kojem je javno prikazivanje slike dopustio netko tko je tada upravo umirao“ (Thompson, 2003: 64). Nakon Leahine smrti njezini su roditelji krenuli na moralnu kampanju. Putovali su kroz Sjedinjene Američke Države i posjećivali razne institucije i organizacije (koje pretežito rade s mladima) te su sudjelovali u brojnim medijskim nastupima, kako bi upozorili na opasnosti pri upotrebi droga, preciznije ecstasya. Osim panike koja se širila medijskim putem, u ovom primjeru možemo uočiti i kretnje na visokim legalnim razinama. Thompson (2003.) navodi kako je postojala velika napetost na relaciji parlament – vlasnici noćnih klubova. Smrt mlade djevojke nastavila je inspirirati medije godinama nakon tragičnog incidenta. 2005. godine Guardian je objavio članak pod naslovom *10 godina kasnije – ali me još uvijek progoni Leahina smrt* (<https://www.theguardian.com/society/2005/oct/30/drugsandalcohol.drugs>, 2005.). U članku Leahina najbolja prijateljica dijeli svoja iskustva povezana s tragedijom te načine na koje je ona ponovno izgradila svoj život. Članak se osvrće na aktualne podatke povezane s načinima

upotrebe i nabave same droge kao i brojne statistike povezane s temom. 2017. godine Guardian objavljuje novi članak povezan s tragičnom smrću Leahe Betts. Naslov novog članka glasi *Uz povratak ecstasya, potrebno nam je više aktivista poput roditelja Leah Betts* (<https://www.theguardian.com/commentisfree/2017/jan/26/ecstasy-comeback-brave-parents-leah-betts-drugs>, 2017.). Članak se osvrće na sam slučaj uz upozorenja na novi val upotrebe droge te na relevantnost medijskih kampanja koje informiraju pojedince o opasnostima koje droge izazivaju.

Ako se osvrnemo na realne faktore koji znanstvenici proučavaju u vezi ove supkulture uočiti ćemo da je fokus drugačiji od onog koji imaju mediji. „Ona naglašavaju prijateljsku atmosferu, smanjenje agresivnog, mačo i nasilnog ponašanja od onog uobičajenog u noćnim klubovima s ravnopravnijim odnosima među spolovima“ (Thompson 2003: 65 prema Evans, 1990, Henderson, 1992.). Thompson (2003.) također, primjećuje da opasnost koju predstavlja ecstasy nije samo u kemijskim i biološkim reakcijama koje on uzrokuje, već i u mjestu na kojem se droga konzumira.

„Simptomi koji dožive žrtve nesretnog slučaja uzrokovanog ecstasy slični su onima pri toplinskom udaru: visoke temperature i energično plesanje na rave partijima mogu u suradnji s MDMA (osnovni sastojak ecstasya), proizvesti fizički doživljaj, kvantitativno pa čak i kvalitativno različit od onog kada se droga konzumira u opuštenom stanju. U Sjedinjenim Američkim Državama, gdje je ova droga duže u upotrebi nego u Velikoj Britaniji, ali gdje nema slične dance supkulture, zabilježena su samo dva smrtna slučaja kojima se kao uzrok navodi djelovanje MDMA“ (Merchant, MacDonald, 1994: 22).

Ako se fokusiramo na znanstveno, preciznije sociološko proučavanje ove supkulture možemo primijetiti kako autori navode da dotada utvrđene prakse i teorije proučavanja supkultura, proizašle iz Centra za suvremene studije kulture u Birminghamu nisu više valjane. To nas dovodi do novog znanstvenog pristupa, postsupkulturnog razdoblja. Rave kultura razlikuje se od dotada promatranih po nekoliko faktora (svi faktori prema Merchant, MacDonald, 1994: 32)

1. Rave je masovni kulturni fenomen među mladima, za razliku od supkultura moda, rockera, pankera, skinheda ili tedijevaca.

2. Rave nije u potpunosti ili nije u osnovi fenomen karakterističan za radničku klasu. Stoga ga nije moguće shvatiti kao simbolički odgovor mladih iz radničke klase na materijalnu nejednakost, kako su to tvrdile studije Centra o supkulturama, u slučaju prethodnih grupa.
3. Zbog spomenutih činjenica, rave kultura ne može se razumjeti kao otpor kroz rituale dominantnim kulturnim oblicima društva. Do sada ovaj otpor nije išao dalje od negiranja pokušaja da se kontroliraju i zabrane rave partiji - obranom svoga „prava na zabavu“. Rave kultura je u osnovi hedonistička - interes je dobara zabava i dobro raspoloženje, a ne promjena statusa quo.
4. Nasuprot prevladavajućoj situaciji u supkulturama koje je opisivao Centar, u rave kulturi žene nisu marginalizirane; u njoj ne dominiraju muški stilovi ponašanja, i etnički je mješovita.
5. Ova kultura ne podrazumijeva lako prepoznatljive stilove odijevanja, karakteristične za njene pripadnike, kao što je slučaj sa tedijevcima, modsima, rockerima, pankerima i skinhedima. Rave kultura nije kultura bande; ona je difuzna, neorganizirana i nevidljiva.

Perasović (2001.) u svojoj knjizi koristi naziv Techno pleme kao posebnu supkultura koja se svojim obilježjima razlikuje od većine do tad opažanih. Techno kultura vidljiva je i danas, širom svijeta. Popularnost klubova poput berlinskog Berghaina ili londonskog Fabrica i dalje privlače mnogobrojne goste. Društveni akteri same scene (uglavnom glazbeni umjetnici ili DJ-evi) poprimaju statuse svjetski poznatih *influencera* (Peggy Gou – 3.7 milijuna pratitelja na društvenoj mreži Instagram, <https://www.instagram.com/peggygou/>, 20.7.2023.). Pitanje koje se u ovom slučaju postavlja; može li ova Techno pleme i na koji način sačuvati svoj supkulturalni karakter te se oduprijeti (i želi li) postajanju dijela *mainstream* kulture?

„Techno“ se u Hrvatskoj dugo vremena upotrebljavao kao skupni naziv za sve stilove elektronske glazbe nastale u početku razvoja scene (prema Krnić, Perasović, 2013.). Danas je taj pojam preširok, stoga uočavamo kristaliziranje velikog broja podvrsta i novih stilova na sceni elektronske glazbe. Neke grupe i stilovi održavaju svojevrsnu „underground“ tradiciju i već tridesetak godina, kao na primjer psy trance scena (prema Krnić, Perasović, 2013.). Na takvim se, i sličnim scenama održavaju „privatni“ festivali bez prisustva velikih brendova, sponzora i

drugih tipičnih današnjih komercijalnih uvjeta u kojima se glazba odvija (prema Krnić, Perasović, 2013.). Oni su u svom duhu jednostavni, okupljaju „istinske“ ljubitelja glazbe te im pružaju prostor i kontekst potpunog iskustva.

4.3. Moralna panika i ulične pljačke

Stuart Hall jedan je odvažnijih predstavnika Centra za suvremene studije kulture u Birminghamu. Ističe se po svome radu koji nosi naslov *Kontrola krize: ulične pljačke, država i red i mir*, objavljenog 1978 godine. Hall u ovom radu zauzima marksističko stajalište. U ovoj knjizi razmatra se „društvena produkcija vijesti“ (Thompson, 2003: 69). Društvena produkcije vijesti odnosi se na koncept koji kaže kako su vijesti zapravo produkt kompleksnog sustava. Ovaj proces započinje razvrstavanjem i odabirom tema koje su prema određenim društvenim svojstvima važne ili korisne. Također, važno svojstvo je razina publiciteta koja se može doseći određenom viješću, što naravno utječe na prodaju samog medija putem kojeg se vijest prenosi. Hall kaže kako postoje određene teorije koje nam govore kako odabrati, pronaći ili konstruirati dobru i kvalitetnu vijest. Ono što novinari traže su nesvakidašnji događaji, koji potom postaju senzacionalne vijesti (prema Thompson, 2003.). Osim ovog kriterija

„[...] postoji [...] i određeni broj drugih ključnih novinskih vrijednosti, a to moraju biti: događaji koji se tiču zajednica ili osoba koje pripadaju eliti; dramatični događaji; događaji koji se mogu personalizirati da bi istaknuli neke ljudske osobine – humor, tugu, sentimentalnost i druge; događaji s negativnim posljedicama; i događaji koji su dio ili ih se može predstaviti da izgledaju kao dio trenutno postojeće teme, vrijedne vijesti“ (Hall, Critcher, Jefferson, Clarke, Roberts, 1978: 52).

Hall navodi kako je uz odabir prave vijesti također važno predstaviti vijest u pravom obliku to jest učiniti je što razumljivijom publici kojoj je namijenjena. Hall ovdje ističe procese identifikacije i kontekstualizacije kao one koji su vrlo značajni. „Neki događaj ima smisla samo ako mu se može odrediti mjesto u okviru postojećih društvenih i kulturnih identifikacija“ (Hall i sur., 1978: 54). Hall (prema Thompson, 2003.) kaže kako „proces označavanja“ mora prethoditi navedenim procesima. Mediji nam kao takvi, igrajući se sa spomenutim procesima, nude određeni broj, prethodno konstruiranih interpretacija raznih događaja to jest vijesti. Hall također razmatra kako povezati i objasniti strukture koje se tiču proizvodnje vijesti te stavove i želje onih

na poziciji moći. Hall navodi (prema Thompson, 2003.) kako zbog različitih faktora mediji kreiraju zavisnost prema predstavnicima raznih institucija, koji postaju glavni izvori informacija kao i oni koji definiraju tematski okvir. „Oni teže uspostavljanju primarnog interpretativnog okvira teme [...],“ (Thompson, 2003: 70). „Prema istraživačima iz Birminghama, ovako strukturiran odnos između moćnih institucionalnih primarnih davatelja definicija i medija osigurava stalnu reprodukciju dominantnih ideja ili ideologija“ (Thompson, 2003: 70). Tko su davatelji informacija, koje institucije će biti odabrane i kako će se informacije obraditi zavisi od medija do medija kao i publike karakteristične za svaki mediji. Publika je važna jer određuje vrstu i način oblikovanja sadržaja. „Novinski prijevod izjava primarnih davatelja definicija u javni idiom ne samo da novine čini pristupačnijima za neupućene, već im također daje popularnu snagu i rezonancu, uklapa ih u okvir, u vidokrug razumijevanja raznovrsne publike“ (Thompson 2003: 71). U trenutku kada mediji obrade odabranu temu oni joj posljedično daju status istine te potvrđuju njenu realnost. U drugu ruku postoji proces u kojem mediji proglašavaju sebe „glasom javnosti, tvrdeći da govori u njeno ime“ (Thompson, 2003: 72). Na ovaj način mediji daju moralnu važnost vlastitim stajalištima. Također, važno je primijetiti da u ovom slučaju oni postaju oni koji definiraju teme i stajališta. „Ove novinske predstave o javnom mnijenju često preuzimaju oni koji imaju moć, kao „objektivni dokaz“ onog što [...] publika želi“ (Thompson, 2003: 72). Problem koji susrećemo kod ovakvog formiranja tema jesu poteškoće koje se javljaju kada dolazimo u susret s novim i drugačijim mišljenjima, odnosno stvaranje krutog okvira dopuštenih tema i stavova. Bila ona kriva ili točna nije važno, važno je dopustiti publici razvoj kritičkog mišljenja. To je moguće jedino ako mediji publici predstave sve dostupne informacije, uključujući različita gledišta.

U slučaju uličnih pljački, institucije koje predstavljaju najvažnije izvore informacija za medije su one koje su povezane s regulacijom kriminala i kriminalnog djelovanja. Neke od tih institucija su: policija, sudstvo te različita državna tijela (u Republici Hrvatskoj tu ulogu preuzima Ministarstvo unutarnjih poslova). Policija predstavlja glavni izvor informacija jer nudi „dvostruku analizu u „ratu protiv kriminala“ formiranu na profesionalnoj uvježbanosti i osobnom iskustvu“ (Thompson, 2003: 72). Hall također ističe važnu ulogu sudaca kao simbola pravde te državnih tijela čija legitimnost proizlazi iz “volje naroda“ odnosno onih odabranih.

„Ova situacija, bliska monopolu, stvara osnovu za tri tipične forme vijesti o kriminalu, koje pokrivaju većinu varijanata. Prvo, to je izvještaj zasnovan na izjavama policije o istraživanjima određenog slučaja - što uključuje policijsku rekonstrukciju događaja i detaljno predstavljanje njenih akcija. Drugo, izvještaj o stanju rata protiv kriminala - obično zasnovan na statističkim podacima načelnika policije ili Ministarstva unutrašnjih poslova o trenutnom stanju kriminala, uz interpretaciju predstavnika ministarstva o tome što gole brojke zapravo znače, što je najozbiljniji izazov, gdje je policija imala najviše uspjeha. i slično. Treće, osiguravanje osnovne građe - izvještaja o kriminalu, priča zasnovanih na sudskim slučajevima: jedne su izvještaji o slučajevima izuzetno značajnim za vijesti, čije suđenje prate iz dana u dan, druge su one u kojima se vrijednim izvještavanjima smatra samo dan donošenja presude, i posebno komentari sudaca; a treće, opet, one koje se sastoje samo od kratkih ili sažetih izvještaja“ (Hall i sur., 1978: 69).

Ulične pljačke dominirale su novinskim naslovima u periodu od kolovoza 1972. godine pa sve do kolovoza 1973. godine (prema Thompson 2003.). Autori Birminghamske škole kao jedan od glavnih razloga ističu posebnost i intrigu samih slučajeva. „Prvi takav slučaj objavljen je 15. kolovoza 1972. godine, kada je stariji udovac izboden na smrt blizu stanice Waterloo. Nacionalna štampa nazvala je taj događaj [...] uličnom pljačkom koja je krenula naopako“ (Thompson, 2003: 73). Objavljen je članak u Daily Mirror-u (u nastavku Mirror) koji nosi naslov *Kako se povećava broj nasilnih zločina, izraz uobičajen za Sjedinjene Američke Države ulazi i u britansku štampu: ulična pljačka - Za našu policiju to je zastrašujući novi pravac u kriminalu* (Thompson, 2003: 74). Ovim je člankom Mirror nagovijestio val kriminala, točnije uličnih pljački koji iz “mračne“ Amerike „[...] polako stiže u Britaniju [...] uz uobičajeni stav da Amerika predstavlja budućnost Britanije, osim ako se ne poduzmu drastične mjere da se spomenuta struja zaustavi“ (Thompson, 2003: 74). Važno je naglasiti postojanje suprotne struje (prema Thompson, 2003.), Luis Blom Cooper, kraljičin savjetnik u to vrijeme rekao je „Nema ničeg novog na ovom svijetu: ulična pljačka, iako nije zabilježena u Oksfordskom rječniku Engleskog jezika, nije nova pojava. Prije nešto više od sto godina, na ulicama Londona bilo je pljačkanja uz primjenu nasilja. Zvalo se to drumsko razbojništvo, i obično je bilo praćeno pokušajem davljenja žrtve pljačke“ (Thompson, 2003: 74 prema The Times, 20.8.1972). Hall (prema Thompson, 2003.) daljnjom analizom primjećuje porast frekvencije pojavljivanja uličnog nasilja u tadašnjim medijima, osim toga dodatno primjećuje kako se ova tema u medijima koristila kao primjer kazne koja čeka sve one koji se odluče uključiti u kriminalne aktivnosti. Svako djelovanje koje je imalo i malo povezanosti s uličnim pljačkama, strogo je osuđivano.

„Policija i političari pokrenuli su kampanje te objavili „rat uličnim pljačkama“. Ubrzo potom izjavili su da je rat dobiven“ (Thompson, 2003: 76 prema Sunday Mirror, 22.10.1972). Istraživanje javnog mijenja koje je nakon ovog članka proveo Daily Mail (Thompson, 2003: 76) navodi kako se 90% ispitanih zalaže i zahtjeva strože kazne za počinitelje, a 70% ispitanih traži da vlada kao primarni cilj postavi ulične pljačke. Zanimljiva je novinska priča objavljena 1973. godine koja govori o trojici muškaraca, mlađih godina koji su u „nenaseljenom području napali čovjeka i ukrali mu 30 penija [...]“ (Thompson, 2003: 76). Dvojica mladića kažnjeni su na deset godina zatvora, a jedan od njih na dvadeset godina zatvora. Mediji su se u analizi ovog događaja prvenstveno usredotočili na neobične činjenice, potom na vrijednosti koje su važne za samu vijest (prema Thompson, 2003.). Daljnje priče o uličnim pljačkama uključuju element geta, bandi, misterioznog vođe bande.

Hall navodi kako u analizi medijskih sadržaja koje se tiču uličnih pljački pojavljuju dva tipa ustaljenih modela unutar koje se svaka nova objava, članak ili slika oblikuju. „Jedna od strukturnih shema ili sažetih predstava, koja se, izgleda, često pojavljuje, tiče se strašnih slika mračne strane Amerike, duboko usađenih u popularnu kulturu - počevši od holivudskih filmova do izvještavanja o nasilju u gradskim getima. Druga tema tiče se opasnosti za obitelj i njene vrijednosti, a koje su temelj stabilnosti i potpora u borbi protiv kriminala među pripadnicima radničke klase“ (Thompson, 2003: 77). „Prevladavajuća „predstava javnosti“ [...] ticala se geta ili nove siromašne četvrti. Upravo ova predstava ubačena je u trenutku kada je odnos između zločina i okruženja bio ideološki najpoželjniji“ (Hall i sur., 1978: 118).

Sljedeća analizirana komponenta medijskog sadržaja bila su pisma uredniku. Pisma uredniku svojevrsna su mjesta u kojima se očituje svojevrsni *feedback*, čitatelji postaju oni koji postavljaju pitanja, a novine one koje odgovaraju. Istraživači iz Birminghama pisma su podijelili u tri skupine: liberalna, tradicionalna i radikalna (prema Thompson 2003.). „Većinu pisama o problemu uličnih pljački objavljenih u nacionalnoj štampi napisali su „tradicionalisti“ [...], isticao pojam ugleda kao ključne vrijednosti [...]. Za radničku klasu ugled je bio povezan s poslom, siromaštvom i kriminalom: za uglednu [...] gubitak ugleda odnosio se na gubitak posla i siromaštvo, što je često vodilo kriminalu i nemoralnom ponašanju.“ (Thompson, 2003: 78). Birminghamski istraživači razvili su teoriju koja kaže kako mladi, zbog nedostatka kvalitetnih

opcija gdje bi provodili svoje slobodno vrijeme, „postaju izvor opasnosti, ali ujedno i slika propadanja tradicionalne obitelji“ (Thompson, 2003: 77) što ih je u očima tadašnje srednje klase obilježilo kao narodne demone koji odbijaju i razaraju sve što je dotada bilo vrijedno i važno (prema Stanley Cohen). „Mnogi stariji ljudi osjetili su društvenu anksioznost u vidu bijesa i bespomoćnosti, pa su se uključivali u kampanje moralnih čistki ili su svoju srdžbu usmjeravali na došljake, imigrante i tuđinske utjecaje kao što je američka popularna kultura“ (Thompson, 2003: 79).

Thompson navodi kako nakon perioda o kojem govori knjiga Stuarta Halla (1972. – 1973.) ulične pljačke nisu „nestale iz medija“ već su „[...] zauzele mjesto u ustaljenim kampanjama borbe protiv kriminala“, uz što su zadržale potencijal za „[...] razbuktavanje rasnih problema [...]“ (Thompson, 2003: 80).

4.4. Moralna panika i seks

Moralnu paniku prema Thompsonu (2003.) možemo svrstati u područje sociologije morala, sociologije kolektivnog ponašanja i sociologije devijantnosti. Sociologija devijantnosti jedna je od grana sociologije kojoj su se posvetili razni autori. Srž sociologije devijantnosti obuhvaća proučavanje devijantnog djelovanja ili onoga ponašanja koje je “drugačije“, različito od uobičajenog i normalnog. Devijantno djelovanje često podrazumijeva i ono kriminalno pa sukladno tome takvo ponašanje spada u područje interesa sociologije devijantnosti. „Pokušaji određivanja društvenih devijacija od prvotnih biološko-antropoloških koncepata, koji su kriminalno ponašanje i delinkvenciju promatrali kao bitnu bio-psihološku oznaku pojedinaca i društvenih grupa postupno su evoluirali prema shvaćanju devijacije kao izrazito kompleksnoga društvenog odnosa koji se može manifestirati, pa i proučavati na različitim razinama društvene zbilje“ (Dubreta, 2005: 41). Ovu gradaciju možemo prepoznati u radovima Michela Foucaulta. Foucault se u svojim djelima bavi analizom različitih društvenih institucija moći u kapitalističkom društvu kao i promjene okvira diskursa kojeg su one kao takve oblikovale (na primjer: policija, sudstvo, zdravstveni sustav). Pri analizi moralne panike koja je povezana sa seksom znanstvenici su se često koristili Foucaultovim radom te će stoga i ovom radu on biti spomenut.

Foucault (2019.) se bavi proučavanjem načina na koje se stvara znanje, kako se formira ono smisleno u društvenom životu i kako mi razumijemo ono što je u danom trenutku poznato. U znanstvenu raspravu Foucault uvodi pojam diskursa. Također, zanima ga smisao institucija i analiza moći (otkud crpe legitimitet i kako to utječe na konstruiranje diskursa). On kaže kako znanje produciraju ljudi, ali način na koji će se ono koristiti duboko ovisi o diskursu. U svom poznatom djelu *Povijest seksualnosti*, Foucault genealoški analizira pojam seksa. On navodi kako se od Viktorijanskog doba razvija diskurs seksualnosti unutar kojeg se ona strukturira. Moć počinje formirati znanje, a sve što je suprotno tome podložno je sankcijama. Upravo to i Thompson primjećuje u svojoj analizi. On govori kako se znanstvene analize i rasprave o seksu ponekad svode na diskutiranje o tome što je „[...] normalno, prirodno, a time i moralno“ (2003: 83) te što je u drugu ruku devijantno i nemoralno.

Moralna panika uzrokovana je vanjskim narodnim demonom koji svojim djelovanjem ugrožava neku od do tada ustaljenih vrijednosti. Glavna vrijednost koja biva ugrožena u ovom primjeru moralne panike jest tradicionalni oblik obitelji (prema Thompson 2003.). „Ideologija obitelji u stalnom je defenzivnom ratu [...]“ (Thompson, 2003: 83) kako bi sačuvala svoj “pravi” oblik koji u ovom slučaju podrazumijeva roditelje različitog spola s djecom (prema Thompson, 2003.). Foucault i Weeks ističu kako je važan još jedan element u kreiranju moralne panike, a to je činjenica da „[...] naša kultura vjeruje da seks otkriva pravu istinu o nama samima, da izražava srž našeg bića i da je zbog toga postao predmet polemika i panike“ (Thompson, 2003: 84). Thompson (2003.) također primjećuje da su moralne panike povezane sa seksom vrlo česte te da podrazumijevaju značajne posljedice za moderno društvo.

Bolest kao metafora knjiga je koju je 1983. godine napisala Susan Sontag. Ona u knjizi govori kako se „[...] bolesti (poput raka i side) odražavaju u popularnim predstavama. Ona prepoznaje metaforičke slike u kojima se bolest i zaraza koriste za stvaranje smisla vladajućeg društvenog režima (tema kojom se bavio i Foucault u *Rođenju klinike*, 1973.)“ (Thompson, 2003: 84). Autorica je i sama jedna od onih koji su preboljeli rak dojke (<https://www.biography.com/authors-writers/susan-sontag>, 2022.). Sontag i Foucault dijele tezu u svojim radovima, oni proučavaju proces kojim bolesna osoba postaje devijantna na temelju

same bolesti. Bolesna osoba postaje devijant te se onda posljedično mijenja i percepcija javnosti prema samoj osobi. U suvereno doba takva se percepcija širi uz pomoć masovnih medija.

„U renesansi mentalni bolesnici su percipirani kao drugačiji, a ne ljudi. Vjerovalo se da posjeduju posebnu mudrost jer su ukazivali na granice razuma. Oni su bili štovani u mnogim krugovima te su bili slobodni. U sredini 17. stoljeća, pojavio se novi pravac razmišljanja, koji je intenzivno medikalizirao i institucionalizirao mentalno oboljele osobe. Nije im više bilo dopušteno boraviti uz one „normalne“. Bili su odvojeni od svojih obitelji i zaključani u domove. Percipirani su kao ljudi koji treba izliječiti, a ne kao one koje treba tolerirati jer su drugačiji (prema Foucault, 1961., <https://www.youtube.com/watch?v=BBJTeNTZtGU&t=307s>, 2015.).

Jedan od šire poznatih primjera moralne panike povezane s temom seksa jest onaj koji se tiče AIDS-a (spolno prenosive bolesti uzrokovane virusom HIV). Neki od primjera naslova i članaka o ovoj temi, kroz 90-te navode (svi novinski naslovi prema Thompson, 2003: 85):

„Ako AIDS nije Božje djelo čije su posljedice zastrašujuće onoliko koliko i vatra pakla, onda ne znam što je“ – Sunday Express (24.2.1985.)

„Mnogi pojedinci iz javnog života u iskušenju su da u AIDS-u vide neku vrstu odmazde za sumnjiv životni stil, ali AIDS, naravno, ne predstavlja opasnost samo za promiskuitetne i homoseksualce“ – The Times (3.11.1984.)

„AIDS je bijes Božji, kaže svećenik“ – Sun (7.2.1985.)

„Naplata grijeha - smrtonosni ceh“ – Daily Telegraph (3.3.1983.)

Thompson također navodi kako je pri analizi različitih novina uočeno nekoliko karakterističnih elemenata koji su korišteni u velikom broju članaka i priča koje su povezane s AIDS-om. Jedan od tih elemenata jest korištenje tada ustaljene distinkcije između „nevinih“ i „krivih“ žrtava ove bolesti (prema Thompson, 2003.). „Smrt onih koji su se bolešću zarazili zbog „nedozvoljenih“ ili „moralno neprihvatljivih“ radnji (homoseksualci, biseksualci, prostitutke, narkomani) u medijima je predstavljana u negativnijem kontekstu nego smrt onih koji su se

zarazili transfuzijom krvi ili nekom drugom nesretnom slučajnošću“ (Thompson, 2003: 85). Zanimljivo je primijetiti kako su u ovom slučaju i životinje prikazane kao nevine žrtve ove bolesti. Primjer možemo opaziti u naslovu priče koju je objavio Sunday Mirror, 4.12.1983., pod naslovom „Mučenje nevinih: čimpanze podvrgnute eksperimentima sa seksualnom kugom“ (Thompson, 2003: 85). Sljedeći element (prema Thompson, 2003.) odnosi se na definiranje AIDS-a kao „gej kuge“. Naredni element (prema Thompson, 2003.) podrazumijeva preuveličavanje (u svakom mogućem smislu, na primjer: broj oboljelih).

Sociolog Jeffrey Weeks, također se bavio ovom temom. On koristi pojmove i koncepte koji se pojavljuju u teoriji moralne panike, no njegov glavni fokus pažnje je seksualnost i AIDS. On navodi kako su mehanizmi moralne panike jasno vidljivi u ovoj temi

„Mehanizmi su: definicija opasnosti koju predstavlja određeni događaj („razuzdanost“ mladih, seksualni skandal); stvaranje stereotipa u medijima o glavnim akterima kao o posebnoj vrsti čudovišta (prostitutka kao „posrnula žena“, pedofil kao „zlostavljač djece“); spiralni porast zapažene opasnosti, koji vodi do zauzimanja apsolutističkih pozicija i pojačavanja moralnih barikada; kristaliziranje prividnog rješenja - stroži zakoni, moralna izolacija, simboličko djelovanje suda; sve to popraćeno je smanjivanjem anksioznosti, a njene žrtve ostavljene su na udaru novih zabrana, društvene klime i zakonskih kazni“ (Weeks, 1985: 45).

Dennis Altman još je jedan od znanstvenika koji se bavi proučavanjem ove teme (AIDS kroz teoriju moralne panike). Posebnost njegovog pristupa jest u tome što on AIDS povezuje sa „lokalnim i nacionalnim“ elementima (prema Thompson 2003.). „Australaska panika nije proizvod samo homofobije, već je vezana i za [...] uvjerenje da se oni mogu izolirati od ostatka svijeta strogim imigracijskim i karantenskim zakonima te slabljenjem potreba za razumijevanjem i prihvaćanjem homoseksualnosti kao što je slučaj u SAD-u“ (Altman, 1986: 186). Analizom primjera različitih država, Altman zaključuje da je „veza između AIDS-a i homoseksualnosti imala takav potencijal da je dala maha panici i progonu u skoro svakom društvu“ (Altman, 1986: 187).

Simon Watney, navodi kako je važno obratiti pažnju na prezentaciju pojma ili situacije u medijima. On navodi kako navedene „analize mogu biti korisne, one ipak otkrivaju

neadekvatnost pojma moralne panike za ono što je osnovni cilj, a to je ideološka kontrola seksualnosti i način njene prezentacije“ (Thompson 2003, 87). Na tu je temu Watney napisao i knjigu 1987. godine, pod naslovom *Kontrola želje: pornografija, AIDS i mediji*. On kritizira pojam moralne panike jer on „prezentaciju suprotstavlja sudu realnosti“ (Thompson, 2003: 88), no pritom ne poričući njegovu korisnost kao i potencijal različitih događaja u kreiranju same panike. „On tvrdi da masovni mediji koriste poseban način obraćanja svojoj publici, stvarajući od nje jedinstvenu, opću publiku s jednakim vrijednostima i osobinama“ (Thompson 2003: 88). Mediji također, (prema Watney, 1987.) pokušavaju stvoriti savršenu, nevinu publiku (obitelj), okruženu drugačijima i problematičnima (prostitutke, homoseksualci, pedofili); što je već prije uočena shema rada.

„Štampa je, dakle, istinski zavisna upravo od onih kategorija koje neprestano prikazuje kao tipične simbole „sloma reda i mira“, ili naprosto kao one koji su „gnjusni“ ili „izopačeni“. Skandal u novinskom diskursu služi egzemplarnom isključivanju, a cilj mu je da zaplaši i da bude glavno sredstvo kojim se čitatelji tješe i zadovoljavaju mišlju da su „normalni“ i po- slušni građani“ (Watney, 1987: 84).

U stvaranju i razvijanju moralne panike povezane s AIDS-om veliku je ulogu odigrala borba za tiražu. U želji da tiskaju više i prodaju bolje, medijske kuće natjecale su tko će stvoriti priče koje će privući što više publike te time posljedično utjecala na jačanje moralne panike.

Smanjivanje utjecaja same panike javlja se u trenutku kada je „britanska vlada shvatila da mora započeti reklamnu veliku kampanju kako bi povećala razinu znanja o AIDS-u i sigurnom seksu“ (Thompson, 2003: 93). Važnost ove teme u proučavanju moralne panike „jest u tome što je ovoj bolesti dan moralni značaj, čime je ona spojena s ideološkim motivima i diskursima onih koji su se 80-ih godina borili za prevlast [...]“ (Thompson, 2003: 96). Također iz ovog primjera možemo primijetiti (prema Thompson, 2003.) kako u jednu ruku moralna panika može biti kratkotrajna i povremena, u drugu ruku tema i pitanje seksualnosti i njene različitosti u društvu jest dugotrajno i neprekidno.

5. Kritika koncepta moralne panike

Koncept moralne panike, koji je popularizirao Stanley Cohen, opće je prihvaćen u sociologiji. Iako je koncept vrlo utjecajan u razumijevanju određenih elemenata kolektivnog ponašanja i društvene reakcije i on se susreće s različitim kritikama. Kritike kao takve koristan su alat ako ih promatramo u svrhu budućeg napretka te ćemo ih upravo iz tog razloga i u ovom radu navesti.

Prva kritika upućena je prema tendenciji preuveličavanja i amplifikacije (prema Thompson: 2003.). Kritičari ističu kako se u nekim slučajevima pridaje veća pažnja prijetnjama (od one potrebne), koje se razvijaju iz djelovanja pojedinih društvenih aktera i grupa, što onda posljedično vodi do razvoja (ponekad pretjerane) panike. Problem nije samo stanje panike, već promjene i aktivne mjere koje se donose u svrhu smanjivanja panike (ponekad i na legalnoj razini), a ne moraju biti opravdane prvotnim problemom. Sljedeća kritika usmjerena je na posljedice medijskog djelovanja kao i djelovanja agenta socijalne kontrole. Pod posljedicama, u ovom kontekstu, podrazumijevamo stvaranje negativnih etiketa te stigmatizaciju koja dolazi uz negativnu etiketu. Becker (1963.) kaže kako stvaranje etiketa može proizvesti dugotrajne negativne učinke na pojedince ili grupe kojima su pripisani, time sve više utvrđujući postojeće negativne stereotipe. Goode i Ben-Yehuda (2009.) ističu kako je jedan od problema moralne panike njegova neodređenost (preciznije njegova teorijska pozadina). Naveli smo tri modela moralne panike: model interesnih grupa, model širokih masa te elitistički konstruiran model. Kritike su upućene upravo mnogobrojnosti modela i istovremenoj nemogućnosti primjene jednog, „apsolutnog“ modela. Neki su primjeri moralne panike objašnjeni jednim primjerom, neke drugim a neke trećim (korištenje jednog negira druga dva). Javlja se težnja koja si kao cilj postavlja razvijanje daljnje teorijske podloge samog koncepta.

Pod kritičkim preispitivanjem podrazumijevamo i djela autora koji su radili na konceptu želeći ga poboljšati kao i one koji ga radije ne bi koristili. Neki od njih su: Ernst Becker, Chas Critcher, David L. Altheide, Stuart Hall, Angela McRobbie, Mary de Young te Teun A. van Dijk.

Zanimljivo je istaknuti nekoliko djela koji pružaju kritičku perspektivu prema konceptu moralne panike. Knjiga *The Myth of Moral Panics: Sex, Snuff, and Satan*, autora Billa

Thompsona i Andya Williamsa (2014.) koja propituje koncept (onako kako ga je definirao Stanley Cohen). Autori promatraju različite društvene reakcije te potom raspravljaju o tome kako su one oblikovane mnogobrojnim, raznim čimbenicima. Autori zaključuju kako svaka društvena reakcija ne mora odgovarati moralnoj panici.

Knjiga pod naslovom *Moral Panics and the Copyright Wars*, autora Williama Patrya (2009.), govori o konceptu moralne panike unutar konteksta prava na autorstvo i njegovih povreda te korištenju „piratstva“ u digitalnom prostoru. Autor se osvrće na ulogu medijske industrije i važnih društvenih aktera koji su koristili stanje moralne panike kako bi promovirali vlastite, željene politike.

Chas Critcher, (2006.) piše knjigu pod naslovom *Moral Panics: The Media and the Public*. Critcher u svojoj knjizi razmatra dvosmislenost samih definicija moralne panike. Autor problematizira odnos medija i javnosti u kontekstu moralne panike. Istražuje utjecaj medija na svakodnevni život te utjecaj medijskog djelovanja na stvaranje i širenje same panike, stereotipa i predrasuda.

Manufacturing Victims: What the Psychology Industry Is Doing to People, knjiga je autorice Tane Dineen (1996.). Tema knjige je psihološka industrija uz kritički osvrt na istu. Posebno se ističe proces u kojem se kroz ovu industriju ljude percipira kao žrtve. Autorica se ne dotiče izravno moralne panike, ali se osvrće na utjecaj psihološke industrije na stvaranje narativa moralne panike.

Spomenute knjige pružaju nam nekoliko drugačijih osvrta na koncept moralne panike. Zanimljivo je također, promatrati koncept u različitim sferama društva. Autori ovih knjiga ističu važnost kritičkog razmatranja elemenata koji čine moralnu paniku. Navedene kritike naglašavaju različite elemente s kojima se susreće koncept moralne panike te ukazuje da razvoju samog koncepta predstoje brojni izazovi. Iako, je koncept široko primjenjiv te je kao takav utjecao na razumijevanje različitih elemenata društvene reakcije, treba se suočiti i s njegovim ograničenjima. Moralna panika pruža uvid u sferu društva te kao tako takva postaje dio slagalice

koji nam pomaže proučiti društvo. Iz tog razloga važno je raditi na njegovom daljnjem razvoju i unapređenju.

6. Koncept moralne panike u Hrvatskoj

6.1. Moralna panika i darkeri

„Postojanje darkera starije je od moralne panike koja se njime bavila. Riječ je o fragmentaciji rock-kulture, koju britanski novinari iz tog perioda zovu post-punkom, i o poznatom procesu prisvajanja „zvučnih entiteta“ i „prerade“ iskustva glazbe, teksta, gesti i ostalog u svakodnevnom životu i individualno/grupnom stilu“ (Perasović, 2001: 254).

Neki od bendova koji su oblikovali stil i glazbene okvire ove supkulture su: Joy Division, Bauhaus, Siouxsie Sioux, The Smiths, The Cure i ostali (prema Perasović, 2001.). Ono što je karakteriziralo ove bendove su „senzibiliteti opisani kao tamniji pravac punka, revolt koji je okrenut prema unutra, spoj gothica, hard rocka, industrial pravac, zanimanje za teme smrti, sudnjeg dana, transa, zagrobnog života, religije, depresije, izolacije, dakle raznoliki utjecaji i neka opća mjesto rock glazbe, koji su izvana najčešće bili doživljeni kao pesimizam, depresivnost, melankolija, ali i kao žestina, ritualnost, govor tjeskobe koji može šaptati a može i ozvučiti bušilicu“ (Perasović, 2001: 255). Perasović (2001.) primjećuje „tvrđu“ i „mekšu“ struju unutar supkulture.

„[...] [P]rema van zajednička je bila crna boja, srebro, križevi, pentagrami, puder na licu, i teška crna šminka koja pridonosi „vampirskom“ izgledu. [...] Također, dio sudionika darkerske scene sudjelovao je u plesnim ritualima posvećenja zvukova (iz sklopa otpora i protesta tamnijim tonovima protiv svjetski proklamirane sreće i potrošačkog optimizma), a da istovremeno nije nikad sudjelovao u prizivanjima duhova ili nekim sličnim kućnim eksperimentima s okultnim praksama. Postoje mladi koji su privučeni sanjaricama, numerologijom, okultizmom i magijom, a da nisu nikad povezali taj svoj interes s nekim pravcem u rock glazbi, ili izrazili svoja unutarnja gibanja vanjskim obilježjima poput odjeće, nakita, frizure, kao što su postojali i darkeri (odnosno ljubitelji određenih zvukova, gesti, plesa ili imagea općenito) koji odudaraju u svojim središnjim preokupacijama od ideal-tipskog Drakule stvorenog dobrim dijelom izvana, ali i unutar autentične scene koja svoj stil posreduje dark/gothic glazbom“ (Perasović, 2001: 256).

Perasović (2001.) kao mjesta okupljanja ove supkulture u Hrvatskoj navodi klubove poput Jabuke, Lapidarije i Kseta te privatne stanove.

„Moralnoj panici oko darkera prethode tekstovi Marijana Grakalića, koji su se općenito bavili sotonizmom, kao i mnogim drugim okultnim tehnikama, istočnjačkim religijama, yogom i duhovnim praksama. Ti su tekstovi izlazili u Danasu izazvali polemike zbog negativnog stava prema mnogim duhovnim zajednicama, a citirat će se u doba panike, uključujući i nove tekstove istog autora o samim darkerima“ (Perasović, 2001: 259).

„Prvi tekst o darkerima, koji je objavljen u Poletu 25.12.1987.“ (Perasović, 2001: 259) govori kako u Zagrebu neslužbeno, postoje grupe mladih koje „[...]sebe nazivaju darkerima, furaju se na mračnjaštvo, sotonizam, ljubav prema krvi i oblače se u crno“ (Perasović, 2001: 259 prema Perić, 1987.). Ovakve karakteristike dovele su do novinskih naslova i izjava poput one mladića koji kaže „Volim krv. Ukusna je“ (prema Perasović, 2001.). Ubrzo se u medijima razvija strah i panika (na području cijele Jugoslavije). Mediji su

„[...] zgrabili temu i paniku u roditeljskoj kulturi doveli do hysterije. „Ubija li miris crne ruže?“ pitali su naslovi, i većinom ponavljali sličnu priču o navodnom postojanju sekte crna ruža koja djeluje među darkerima, o petnaestak darkerskih samoubojstava, o 1000 do 1500 darkera u Zagrebu, o kultu smrti, samoubojstva, sotonizma među darkerima, a te su vijesti bile potkrijepljene riječima Vere Jurjević, majke petnaestogodišnje Ive koja se ubila, što su mnogi prenosili (Vjesnik, Arena, radioemisije). Taj iskaz je detaljnije smjestio priču u Dugo Selo, gdje je obitelj Jurjević živjela, I potresnim majčinim svjedočanstvom zapravo stvorio scenarij koji su drugi nadopunjavali, ali mu je kostur u lošem društvu, kafiću Garuda, knjigama poput Stepskog vuka ili Slike Doriana Graya, darkerima i pretpostavljenim utjecajem takvog društva na Ivino samoubojstvo. Drugi mediji su nastavljali priču spekulacijama o načinima na koji darkeri odlučuju „tko je sljedeći“ donosili popise bendova, nabrajali autore poput Baudelairea ili Poea, uz Bacha i Wagnera, u svom ocrtavanju darkerske scene koja je poprimila oblik masovnog suicidalnog pokreta. Zagreb su tih dana pohodile novinarske ekipe iz drugih republika, tražeći po grobljima darkere i vijesti o samoubojstvima. Panika u roditeljskoj kulturi je bila velika, zabilježen je niz slučajeva zabrane izlaska, čak i u školu ako se znalo da u razredu ima darkera. Ukinute su glazbene slušaonice i klupske večeri s dark i gothic glazbom. U gradu je vladalo stanje poput udžbeničkih opisa mobilizacije pred nesreću“ (Perasović, 2001: 260).

Perasović navodi kako je policija odigrala važnu ulogu u smanjivanju opsega moralne panike i to realnim podacima o samoubojstvima u gradu, čime je automatski poništeno postojanje „crne ruže i mladih darkera samoubojica“ (Perasović, 2001: 261).

Perasović u svojoj knjizi povlači paralelu s navedenim primjerom i Cohenovom analizom moralne panike povezane s modsima i rockerima (uočavajući identične elemente moralne panike). Perasović analizu zaključuje kratkim spominjanjem posljedica koje su se kako on kaže dugo osjećale u društvu.

6.2. Moralna panika i navijači

Naredni primjer koji Perasović analizira u svojoj knjizi odnosi se na navijačke skupine. Znanstveno proučavanje navijačkih skupina u Hrvatskoj dolazi nakon već brojnih socioloških teorija o skupini kao takvoj. Postojeću literaturu možemo svrstati pod sociologiju sporta te sociologiji supkultura. Sociologija sporta postavila je temelje za „kritički smjer razmišljanja o vezi sporta i dominantne kulture i ideologije“ (Perasović, 2001: 280). Zadatak s kojim se sociologija susretala u tom trenutku predstavljala je razotkrivanje mita prema kojem su nogometni huligani „bolesna izraslina na tijelu društva i sporta (dakle zdravog) koju se može (i odmah treba) kirurškim nožem odstraniti“ (Perasović, 2001: 280). Trebalo je predstaviti navijače kao „normalne“ ljude koji vode „svakodnevnne“ živote. Težak zadatak je bio odvojiti huliganstvo i nasilja od konteksta u kojem se pojavljivao i od jezika kojim se opisivao (prema Perasović, 2001.). S vremenom su navijači postali zasebna supkultura sa svojim odrednicama i stilom (prema Perasović, 2001.). U stvaranju svojeg supkulturalnog stila, navijači preuzimaju neke od osobina od drugih supkultura, a to su (prema Perasović, 2001: 284):

1. Svijest o pripadništvu širem (međunarodnom) nogometnom plemenu
2. Pisanje grafita auto-lak sprejem
3. Upotreba engleskog jezika
4. Eksperimentiranje s drogom
5. Prisvajanje određenih odjevnih predmeta, tipova frizura, naušnice u uhu
6. Ples na stadionu
7. Dolazak navijača, s vlastitim obilježjima, na rituale rock-supkulture i doslovno dijeljenje iste scene na koncertima ili u klubovima

Perasović (2001.) ističe važan element stvaranja supkultura, a to je davanje imena navijačkim skupinama (sami sebi). Zanimljivo je primijetiti distinkciju između novostvorenog

identiteta nogometne supkulture te nogometista koji je dio mainstream kulture. „Ovdje je važno uočiti neosporno udaljavanje specifičnog, urbanog, supkulturnog navijača od roditeljske kulture, ali je bitno i znati da je dobar dio te roditeljske kulture također bio dijelom svijeta nogometnih navijača“ (Perasović, 2001: 287). Ono što je nova supkultura preuzela od dominantne kulture u svijetu nogometista jesu: alkohol, kompeticija i muškost (prema Perasović, 2001: 287).

„Za razliku od straha roditeljske kulture pred izbijeljenim licima preokrenutim križevima darkera, koji se zasniva na nerazumijevanju i nepoznatome, u slučaju nogometnog huliganizma prisutno je razumijevanje, ali i gnjev što su domaće karakteristike ponašanja vraćene roditeljskoj kulturi istim jezikom [...]. Mladi navijači, među kojima su bili novoformirani supkulturni akteri, simboličkim i stvarnim nasiljem provocirali su dominantnu kulturu, a nacionalnim temama službenu kulturu. Od dvanaestog igrača postali su prvi igrač, samostalni akter koji dobiva prve, a ne posljednje minute „TV dnevnika“, naslovne, a ne sportske stranice dnevnih novina. Istovremeno, njihova djelatnost i medijska prezentnost odvijala se još uvijek u vezi sa sportskim događajem, barem formalno i prostorno. Sa širenjem supkulturnog stila na stadione su stigli i oni akteri koji nisu upoznati sa samom igrom, a među jezgrama navijačkog rituala nije moguće uvijek pratiti utakmicu, čak pod pretpostavkom poznavanja pravila i finesa igre. Ponašanje navijača sve se više udaljavalo od igre na terenu, pa i od neposrednog sportskog konteksta uopće. [...] [Č]esto je navijačka utakmica imala svoj tijek, određen prvenstveno ponašanjem pokretima suparničkih navijača i policije, a ona na terenu svoj“ (Perasović, 2001: 288).

Primjer moralne panike koja se povezuje s navijačima ukratko ćemo predstaviti kroz primjer navijača na nogometnoj utakmici Hrvatske i Češke koja se odigrala 17.6.2016. godine na Europskom nogometnom prvenstvu. Na utakmici je skupina huligana na teren bacila nekoliko baklji te tako skoro dovela do prekida utakmice. Tadašnja predsjednica Republike Hrvatske, Kolinda Grabar Kitarović nazvala je huligane, orjunašima.

„Bravo, Vatreni! Bravo, hrvatski navijači! A vama neprijateljima Hrvatske, mrziteljima svoje reprezentacije i države (tzv. orjunašima) poručujem: odgovarat ćete i za ovo i za svastiku! Sram vas bilo!“, stoji u poruci koju je na svom Facebook profilu objavila hrvatska predsjednica Kolinda Grabar Kitarović“ (<https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/predsjednica-je-huligane-prozvala-orjunasima-znate-li-uopce-sto-to-znaci-20160617>, 29.7.2023.).

Ovaj incident ponovno je pokrenuo „vječnu“ raspravu unutar hrvatskog nogometista (one koju vode savezi s jedne strane i istinski navijači i ljubitelji sporta s druge). Još jedan važan

incident odnosi se na pojavu natpisa na Čiovskom mostu (također, za vrijeme prvenstva) na kojem je pisalo, velikim slovima, „Sve izgubili dabogda“ (<https://sportske.jutarnji.hr/sn/sport-mix/hot-sport/novi-transparent-na-ciovskom-mostu-navijaci-iz-trogira-ima-novu-poruku-za-vatrene-4458356>, 20.7.2023.) putem kojeg su neki od navijača izražavali nezadovoljstvo politikom Hrvatskog nogometnog saveza. Čiovski most nalazi se u Trogiru, a navijačka skupina koja prevladava u tom gradu jest Torcida (navijačka skupina nogometnog kluba Hajduk Split). Navijači iz Torcide, ali i drugih hrvatskih ultras grupa koji se suprotstavljaju HNS-u, u tom su trenutku bili žestoko osuđivani po medijima, što je posljedično dovelo do razvoje moralne panike. Percepcija javnosti u kojoj su navijači potpora igračima na terenu, odjednom je zamijenjena onom gdje navijači postaju oni kojih se treba bojati. Ne želeći prihvatiti takvo stanje i sliku o sebi, navijači su se pobrinuli da baš oni budu ti koji će stati na kraj panici. „[U]oči [...] utakmice sa Španjolskom, čiovski most je ponovno ukrašen novom porukom. Ovaj put potpuno drugačijeg sadržaja. Rano jutros osvanuo je transparent „Vi ste ponos Hrvatske“, što jasno govori da se ne slažu svi s politikom radikalnijeg dijela navijača“ (<https://sportske.jutarnji.hr/sn/sport-mix/hot-sport/novi-transparent-na-ciovskom-mostu-navijaci-iz-trogira-ima-novu-poruku-za-vatrene-4458356>, 20.7.2023.).

7. Noviji primjeri moralne panike

Zlatno doba razvoja koncepta moralne panike bilo je u osamdesetim godinama, no potencijalne probleme koji predstavljaju plodno tlo za razvoj moralne panike možemo primijetiti i danas. Neki od „novijih“ primjera odnose se na: povezanost društvenih mreža i mentalnog zdravlja mladih, povezanosti igranja video igrica s razvojem nasilnog ponašanja kod djece, pojavu „fake news“ povezane uz koncept razvoja novih tehnologija (umjetna inteligencija; Chat GPT), migrantsku krizu, rodni identitet i tako dalje.

U ovom radu osvrnut ćemo se na moralnu paniku koja se razvila usporedno s migrantskim valom koji je zahvatio područje Europe. Uzrok je migrantske krize koja je započela 2015. godine sve veća moć Islamske države te pogoršanje međuodnosa država Bliskog Istoka. Kako bi spasili svoje živote velika količina ljudi, odnosno emigranata odlučila je bježati prema Europi u nadi da će tamo uspostaviti novi život. Europa je izbjeglice prividno dočekala širokih

ruku, no zapravo zauzimajući obrambeni stav, stavljajući na prvo mjesto svoje građane i njihovu sigurnost. Neke su zemlje u navedenoj situaciji doslovno gradile zidove, poput Mađarske.

Dio se imigranata u potpunosti uspio integrirati u kulture u koje su došli, no velika se većina separirala, odbijajući prihvatiti novu kulturu. Neki od pozitivnih primjera uključuju integraciju imigranata na tržište rada kao i stvaranje internetskih stranica koje pomažu imigrantima u snalaženju u zemljama primateljicama. Neki imigranti odlučuju se za potpuno zadržavanje vlastitih kulturnih obrazaca i naučenih stilova djelovanja. Taj proces možemo opisati kao fundamentalizam grupa imigranata na novim područjima. Najočitiiji primjer separacije je Njemačka koja se našla u situaciji u kojoj unutar njenih granica postoje paralelna društva.

„Metafora stranaca pred vratima Europe krije ili nosi negativnu konotaciju, naravno sa psihološkom dimenzijom emocije straha spram stranoga i nepoznatoga, poglavito spram sociokulturno neukorijenjenoga ili iskorijenjenoga“ (Milardović, 2014: 7). Povijest Europe prožeta je primjerima u kojima je moguće uočiti podjelu na "MI" i "STRANCI". Podjela na državljane i strance ostala je do danas.

Reakcije Europljana na dolazak velikog broja imigranta možemo pratiti kroz medijske naslove. Hrvatski su mediji na početku migrantske krize imigrante većinom prikazivali kao žrtve. Osobe koje su se ne vlastitom krivnjom našle u izrazito teškoj životnoj situaciji. Medije su u to vrijeme preplavljivali članci koji su sadržavali apele za pomoć imigrantima. „Javni interes za migrantsku krizu eskalirao je nakon što je u medijima objavljena fotografija trogodišnjeg dječaka Aylana Kurdija, izbjeglice iz Sirije, koji se utopio te je pronađen na plaži na obali Turske početkom rujna 2015. Godine“ (Car, Stević, 2017: 19). Fotografija prikazuje dječaka kako leži u moru, licem okrenutim prema dolje, tako da se vidi samo zatiljak njegove glave. Dječakovo tijelo postavljeno je u poziciju kao da spava. Dječak je obučen poput većine europske djece. Ova je fotografija postala ikonskom fotografijom koja potiče čovjeka na osjećaje sažaljenja i suosjećanja te izaziva pozitivnu reakciju prema imigrantima. Nedugo nakon u javnost su izašle fotografije terorističkog napada u Parizu u studenome 2015. Godine, koja je poslužila kao „savršen push“, moralnoj panici . „Mediji su ovoga puta izabrali prenositi okrivljujuće poruke i komentare o sigurnosti, optužujući migrante i izbjeglice za izvođenje napada“ (Car, Stević, 2017:

20). Ovakav je prikaz migranata predstavljao negativnu reakciju prema njima te tako uvelike utjecao na formiranje javnog mijenja. S vremenom slika se imigranata u medijima promijenila. Imigranti su predstavljani kao zločinci i nasilnici. Kao oni koji pokušavaju osvojiti Europu i zavladatai nad njome. Članci više nisu sadržavali apele za pomoć, već upozorenja o sigurnosti. Moralna panika potvrđivana je u javnosti prenošenjem vijesti o novim terorističkim napadima diljem Europe. Migranti su etiketirani kao oni koji će uništiti teško stvoren sustav normi i vrijednosti koji djelomično dijele sva Europska društva (ili tome teže). Uloga „narodnih demona“ (prema Cohen, 1972) dodijeljena je migrantima i azilantima, dok su starosjedilačka društva europskih država predstavljeni kao „domobrani“ koji čuvaju svoje gradove, obitelji, religiju i kulturu.

Moralna je panika s vremenom popustila, neki bi rekli i nestala. No, ova se tema u medijima periodično budi te se samim time budi i moralna panika, stvorena oko navedene teme.

Primjere moralne panike možemo pronaći osvrnemo li se malo dublje, u svakom stadiju društava širom svijeta. Neki od primjera podrazumijevaju moralnu paniku povezanu s rodnim ili rasnim identitetom, državnim nadzorom „običnih“ građana, marsovcima, računalima i tehnologijom te mnogobrojnih drugih tema. U ovom smo se odjeljku kratko osvrnuli na primjer koji se odnosi na migrante i one koji traže azil na području Europske Unije. Ova moralna panika svoje korijene vuče iz 2015. godina, a rezultate uočavamo i danas.

8. Zaključak

Moralna panika koncept je koji se u današnjem društvu često koristi u znanstvenim, ali i medijskim krugovima. Značenje samog koncepta jest da je to „društvena situacija u kojoj se temeljem izoliranih, preuveličanih ili na senzacionalistički način protumačenih incidenata stvara i/ili nastoji stvoriti uvjerenje kako društvu, državi i/ili temeljima moralnoga poretka prijete opasnost“ (<http://struna.ihjj.hr/naziv/moralna-panika/50630/>, 20.7.2023). Uz bujanje novih tehnologija (umjetna inteligencija) kao i nove oblike medija važno je i dalje raditi na razvoju i shvaćanju samog koncepta. Razumijevanje pojma u znanstvenim krugovima vrlo je važno, no razumijevanje istog izvan područja znanosti, u suvremenom svijetu omogućuje svakom od nas lakše snalaženje i orijentaciju kako tijela tako i uma. Kroz rad dani su mnogi primjeri (neki

noviji od drugih) koji nam slikovito prikazuju kako koncept djeluje u praksi. Rad uključuje brojne autore koji se bave ovom tematikom te su njihove ideje uključene.

U ovom radu razrađen je teorijski koncept moralne panike. Rad je započet kratkim povijesnim primjerima te objašnjavanjem osnovnih ideja koji su povezani uz navedeni koncept. Najvažniji utjecaj u širenju koncepta moralne panika imao je Stanley Cohen. On je u svom djelu *Folk Devils and Moral Panics: The creation of the Mods and Rockers* iz 1972. godine, postavio okvire proučavanja i definiranja ovog koncepta koji sociolozi koriste i danas. Drugi dio rada odnosi se na praktične primjere moralne panike. Neki od njih odnose se na: moralnu paniku povezanu s uličnim pljačkama, onu povezanu s party scenom, moralnu paniku i navijače te moralnu paniku povezanu uz izbjeglički val koji je potresao Europu, 2015. godine.

U proučavanju moralne panike susrećemo se i s kritikama. Neke od njih upućene su određenim sastavnicama koncepta dok neke kritiku upućuju njegovoj primjeri. Važni kritičari ovog pojma su Chas Critcher, Tana Dineen, William Patry, Bill Thompson, Andy Williams, Mary de Young i drugi.

Zaključno, korištenjem koncepta u kontekstu suvremenog društva uočavamo da panika u društvu može biti umjetno stvorena. Kao takva ona može utjecati ne samo na djelovanje pojedinaca već i većih društvenih struktura, kao što su na primjer institucije društvene kontrole. Upravo iz tog razloga važno je kritički osvrtni se na informacije koje su nam svakodnevno „servirane“ putem medija kao i na svoje djelovanje unutar strukture suvremenog društva.

9. Popis korištene literature

Altman, D. (1986.) *Aids and the new Puritanism*. London: Pluto

Barnett, E., (2017.) With ecstasy coming back, we need more campaigners like Leah Betts's parents. Pribavljeno 20.7.2023. s adrese <https://www.theguardian.com/commentisfree/2017/jan/26/ecstasy-comeback-brave-parents-leah-betts-drugs>

Becker, H. (1963.) *Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance*. New York: Free Press

- Car, V., Stević, A. (2017.) Vizualno portretiranje izbjeglica i migranata – ikonske fotografije. u: Car, V., Matanović, M. (ur.) *Mediji, novinarstvo i ljudska prava*, Zagreb: Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu i Hanns-Seidel-Stiftung, str. 19-38
- Critcher, C. (2006.) *Moral Panics: The Media and the Public*. Thousand Oaks: Sage Publications, Ltd
- Cohen, S. (1972.) *Folk Devils and Moral Panics: The creation of the Mods and Rockers*. Abingdon: MacGibbon and Kee Ltd
- Dinnen, T. (1996.) *Manufacturing Victims: What the Psychology Industry Is Doing to People*. Quebec: Robert Davies Pub
- Donovan, B. (2006.) *White Slave Crusades: Race, Gender and Anti-Vice Activism*. Urbana: University of Illinois Press
- Dubreta, N. (2005.) *Društvo i odnos prema drogama. Sociokulturni kontekst upotrebe kanabisa*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada
- Foucault, M. (2019.) *Arheologija znanja*. Zagreb: Mizantrop
- Glassner, B. (1999.) *The Culture of Fear: Why Americans Are Afraid of the Wrong Things*. New York: Basic Books
- Goode, E., Ben-Yehuda, N. (2009.) *Moral Panics. The Social Construction of Deviance*. Singapore: Wiley-Blackwell
- Hall, S., Critcher, C., Jefferson, T., Clarke, J., Roberts, B. (1978.) *Policing the Crisis: Mugging, The State and Law and Order*. London: Macmillian
- Instagram (n.d.) *Doroteapersonal*. Pribavljeno 16.7.2023. s adrese <https://www.instagram.com/doroteapersonal/?hl=hr>
- Instagram (n.d.) *Peggy Gou*. Pribavljeno 20.7.2023. s adrese <https://www.instagram.com/peggygou/>
- Krnić, R., Perasović, B. (2013.) *Sociologija i party scena*. Zagreb: Naklada Lijevak
- Levine, R. M. (1992.) *Vale of Tears: Revisiting the Canudos Massacre in Northeast Brazil, 1893-1897*. Berkeley: University of California Press
- Manheim, K. (1952.) *The Problem of Generations, Essays in the Sociology of Knowledge*. London: Routledge & Kegan Paul
- Merchant, J., MacDonald, R. (1994.) Youth and the rave culture, ecstasy and helath. *Youth Policy*, 45(summer), 16-38
- Milardović, A. (ur.) (2014.) *Stranci pred vratima Europe*, Zagreb: Pan liber
- „NOVI TRANSPARENT NA ČIOVSKOM MOSTU Navijači iz Trogira imaju novu poruku za Vatrene!“ (2016.) Pribavljeno 20.7.2023. s adrese <https://sportske.jutarnji.hr/sn/sport->

[mix/hot-sport/novi-transparent-na-ciovskom-mostu-navijaci-iz-trogira-imagju-novu-poruku-za-vatrene-4458356](https://www.youtube.com/watch?v=BBJTeNTZtGU)

Patry, W. (2009.) *Moral Panics and the Copyright Wars*. Oxford: Oxford University Press

Perasović, B. (2001.) *Urbana plemena. Sociologija supkultura u Hrvatskoj*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada

Philosophy – Michael Foucault (2015.) Pribavljeno 20.7.2023. s adrese
<https://www.youtube.com/watch?v=BBJTeNTZtGU>

„Predsjednica je huligane prozvala orjunašima. Zna li uopće što to znači?“ (2016.) Pribavljeno 29.7.2023. s adrese <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/predsjednica-je-huligane-prozvala-orjunasima-zna-li-uopce-sto-to-znaci-20160617>

Struna – Hrvatsko strukovno nazivlje (2011.). Pribavljeno 20.7.2023. s adrese
<http://struna.ihjj.hr/naziv/moralna-panika/50630/>

Struna – Hrvatsko strukovno nazivlje (2011.). Pribavljeno 29.7.2023 s adrese
<https://www.britannica.com/art/techno>

Struna – Hrvatsko strukovno nazivlje (2011.). Pribavljeno 20.7.2023. s adrese
<https://www.britannica.com/science/Ecstasy-drug>

Susan Sontag (2022.). Pribavljeno 20.7.2023. s adrese <https://www.biography.com/authors-writers/susan-sontag>

„Ten years have passed - yet I'm still haunted by Leah's death“ (2005.) Pribavljeno 20.7.2023. s adrese <https://www.theguardian.com/society/2005/oct/30/drugsandalcohol.drugs>

Thompson, B., Williams, A. (2015.) *The Myth of Moral Panics: Sex, Snuff, and Satan*. London: Routledge

Thompson, K. (2003.) *Moralna panika*. Beograd: Clio

Watney, S. (1987.) *Policing Desire: Pornography, Aids and the Media*. London: Methuen

Weeks, J. (1985.) *Sexuality and its Discontents: Meanings, Myths and Modern Sexualities*. London: Methuen